

ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากमारผจญ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

โดย

นางสาวหทัยวรรณ ช่างประดิษฐ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2549

ISBN 974-11-6550-1

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE FOREIGNERS IN THE SCENE OF MARAVIJAYA
IN MURAL PAINTINGS OF THE EARLY RATANAKOSIN PERIOD

By

Hathaiwan Changpradit

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธ์

A Master' s Report Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Art History

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2006

ISBN 974-11-6550-1

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้สารนิพนธ์เรื่อง “ชาวต่างชาติ
ในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” เสนอโดย นางสาวหทัยวรรณ
ช่างประดิษฐ์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. ศิริชัย ชินะตั้งกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

ผู้ควบคุมสารนิพนธ์

ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

.....ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์)

...../...../.....

.....กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม)

...../...../.....

K ๔๗๑๐๗๓๑๓ : สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

คำสำคัญ : ชาวต่างชาติ / จิตรกรรมฝาผนัง / มารผจญ

หัตถวรรณ ช่างประดิษฐ์ : ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (THE FOREIGNERS IN THE SCENE OF MARAVIJAYA IN MURAL
PAINTINGS OF THE EARLY RATANAKOSIN PERIOD) อาจารย์ผู้ควบคุมสารนิพนธ์ :
ศ. ดร. สันติ เล็กสุขุม. ๖๕ หน้า. ISBN 974-11-6550-1

สารนิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึงคติและรูปแบบ รวมทั้งวิเคราะห์ความ
สัมพันธ์ของชาวสยามและชาวต่างชาติในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากภาพชาวต่างชาติที่ปรากฏ
ในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จำนวน ๕ วัด ได้แก่ พระที่นั่ง
พุทไธสวรรย์ วัดคูสิดาราม วัดสุวรรณาราม วัดบางยี่ขัน และวัดทองธรรมชาติ

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ผลสรุปจากการวิจัยว่า ภาพชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมาร
ผจญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ทำการศึกษา น่าจะได้รับการสืบทอดรูปแบบและคติมาจาก
จิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญในสมัยอยุธยาตอนปลาย เนื่องจากมีความคล้ายคลึงกันบางประการ
แต่ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรายละเอียดปลีกย่อยให้เป็นไปตามสถานการณ์บ้านเมืองในสมัย
ที่ได้เขียนภาพนั้น ซึ่งคติและรูปแบบที่ได้รับการสืบทอดมานี้ ต่อมาได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ใน
จิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญในสมัยหลังไปโดยปริยาย นอกจากนี้ภาพจิตรกรรมที่ได้ทำการศึกษา
ยังแสดงให้เห็นถึงทัศนคติและความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยและชาวต่างชาติ ในสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น ซึ่งเป็นทัศนคติและความสัมพันธ์ที่ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปในแง่ลบ ตั้งแต่หลังรัชกาลของ
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชในสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นต้นมา และได้สืบทอดต่อมาจนถึงสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา ๒๕๔๘

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ผู้ควบคุมสารนิพนธ์.....

K 47107313 :MAJOR : ART HISTORY

KEYWORD : THE FOREIGNERS / MURAL PAINTING / MARAVIJAYA

HATHAIWAN CHANGPRADIT : THE FOREIGNERS IN THE SCENE OF MARAVIJAYA IN MURAL PAINTINGS OF THE EARLY RATANAKOSIN PERIOD : MASRER' S REPORT ADVISOR : ADVISOR : PROF.SANTI LEKSUKHUM,Ph.D. 65 pp. ISBN 974-11-6550-1

The objective of this research is to study concepts and forms (Patterns) as well as to analyze Siamese relationship with foreigners in the early Ratanakosin period recarding appearance of foreigners in the scene of Maravijaya in mural paintings from five temples : The Buddhaisawan Throne Hall , Wat Dusidharam, Wat Suwannaram, Wat Bangyeekhan and Wat Thongdhammachart.

From the study, it can be concluded that the concepts and forms (patterns) of foreigners in the early Ratanakosin's Maravijaya mural paintings had probably been transferred form those in the late Ayutthaya period. The reason for this is that there are certain similarities although changes and modifications occurred upon time and situation. The transferred concepts and forms (patterns), later, have automatically become symbol of the Maravijaya mural paintings. Besides, the studied mural paintings also demonstrate attitudes and Thai former Siamese, relationship with foreigners in the early Ratanakosin period that have been negatively changed from the end of King Narain reign in the late Ayutthaya period to the early Ratanakosin period.

Department of Art History Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2006

Student's signature.....

Master's Report Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม อาจารย์ที่ปรึกษา เป็นอย่างมาก ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาชี้แนะ และช่วยตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องของสารนิพนธ์นี้ ตลอดจนให้คำแนะนำเกี่ยวกับการเรียนด้วยความเมตตาเสมอมา ทำให้ข้าพเจ้าสามารถศึกษาเล่าเรียนและทำสารนิพนธ์ให้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ เป็นอย่างสูง ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาและคำแนะนำต่าง ๆ ตลอดจนความรู้และข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อสารนิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ ศิลปะให้กับข้าพเจ้า ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าสามารถเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ได้อย่างเข้าใจตลอดระยะเวลาการศึกษา

และขอกราบขอบพระคุณ พ่อและแม่ที่เป็นกำลังใจให้ตลอดมา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ณ
บทที่	
๑ บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา	๒
ขอบเขตของการศึกษา	๒
ขั้นตอนของการศึกษา	๓
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๓
๒ ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ ในสมัยอยุธยา	
รูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังในสมัยอยุธยา	๔
ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังตอนจากมารผจญในสมัยอยุธยา.....	๖
๓ ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	
จิตรกรรมฝาผนัง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	๑๐
ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์	๑๐
ประวัติการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์.....	๑๐
ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ	
ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์.....	๑๑
วัดคูสิตาราม	๑๒
ประวัติการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์.....	๑๒
ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ ที่วัดคูสิตาราม.....	๑๓
วัดสุวรรณาราม	๑๔
ประวัติการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์.....	๑๔
ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ ที่วัดสุวรรณาราม.....	๑๕

บทที่	หน้า
วัดบางยี่ขัน	๑๗
ประวัติการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์.....	๑๗
ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ ที่วัดบางยี่ขัน.....	๑๗
วัดทองธรรมชาติ	๑๘
ประวัติการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์.....	๑๘
ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ ที่วัดทองธรรมชาติ.....	๑๘
สรุปประเด็นการวิเคราะห์ด้านคติและรูปแบบเปรียบเทียบชาวต่างชาติ ในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญของวัดที่ทำการศึกษา.....	๒๐
ลักษณะการวางตำแหน่งภาพของจิตรกรรมจากมารผจญ.....	๒๑
ชุดสี.....	๒๑
ข้อสังเกตบางประการ.....	๒๒
๔ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยกับชาวต่างชาติ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยกับชาวต่างชาติ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	๒๕
๕ สรุปผลการศึกษา	๓๒
บรรณานุกรม	๖๑
ประวัติผู้วิจัย	๖๕

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๑	ชาวเปอร์เซียขี่ม้า ในฉากमारผจญ ที่พระอุโบสถวัดช่องนนทรี	๓๔
๒	จิตรกรรมฝาผนังฉากमारผจญ ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์	๓๕
๓	ชาวตะวันตกและชาวเปอร์เซีย ในฉากमारผจญ ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์	๓๖
๔	ชาวตะวันตกจับวัว ในจิตรกรรมฝาผนังฉากमारผจญ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์	๓๗
๕	ภาพชาวจีน ในจิตรกรรมฝาผนังฉากमारผจญ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์	๓๘
๖	จิตรกรรมฝาผนังฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดคูสิตาราม	๓๙
๗	มารชาวตะวันตก ในจิตรกรรมฝาผนังฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดคูสิตาราม	๔๐
๘	ผู้พระธรรมลายรดน้ำภาพชาวต่างชาติ สมัยอยุธยาตอนปลาย	๔๑
๙	ชาวมุสลิมชาติเปอร์เซียในฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถ วัดคูสิตาราม	๔๒
๑๐	ชาวมุสลิมในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม	๔๓
๑๑	ชาวจีนชุดสีแดงในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถ วัดคูสิตาราม	๔๔
๑๒	ชาวจีนแต่งกายเป็นจิว ในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถ วัดคูสิตาราม	๔๕
๑๓	ชาวตะวันตกแต่งกายอย่างชาวฝรั่งเศส ในฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม	๔๖
๑๔	ชาวตะวันตกขี่ม้า ในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม	๔๗
๑๕	ชาวตะวันตกที่น่าจะเป็นชาติดัชต์ ในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม	๔๘
๑๖	ชาวคอคชิสหรือชาวดัชต์ ในภาพจิตรกรรมที่ศาลารายวัดพระเชตุพน	๔๙
๑๗	ชาวมุสลิมในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม	๕๐
๑๘	ภาพชาวจีนจำนวน ๒ คน ในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม	๕๑
๑๙	ชาวต่างชาติที่น่าจะเป็นชาวจามในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม	๕๒
๒๐	ชาวจาม ในภาพจิตรกรรมที่ศาลารายวัดพระเชตุพน	๕๓
๒๑	ชาวตะวันตกที่มีรูปร่างเป็นเต่า ในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดบางยี่ขัน	๕๔
๒๒	ชาวกระเหรี่ยง ในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดบางยี่ขัน	๕๕
๒๓	ชาวมุสลิม ในฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดบางยี่ขัน	๕๖
๒๔	ชาวต่างชาติ ๒ คน ในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ	๕๗
๒๕	มารชาวฝรั่งเศส ในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ	๕๘

๒๖	ชาวจีนแต่งกายเป็นจิ้งว ในจิตรกรรมจากมารผจญ ภายในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ	๕๕
๒๗	ฉากรมารผจญ ภายในพระอุโบสถวัดบางยี่ขัน	๖๐
๒๘	ชาวตะวันตกขี่แพะ ในจิตรกรรมจากมารผจญ ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม	๖๑
๒๙	คนขี่แพะที่คาดว่าจะคนไทย ในฉากรมารผจญ ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม	๖๒

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ ๑

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยนั้นสะท้อนความศรัทธาและความเชื่อในพุทธศาสนา ในสมัยอยุธยา นิยมเขียนเรื่องเกี่ยวกับเรื่อง อดีตพุทธ พุทธประวัติ ชาดกและเรื่องไตรภูมิ^๑ ในสมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลายเป็นต้นมา มีระเบียบแบบแผนที่นิยมกัน คือ มักวางเรื่องอดีตพุทธไว้ด้านบนสุด พุทธประวัติหรือชาดกหรือเทพชุมนุม มักอยู่รอบ ๆ ยกเว้นภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ ซึ่งมักจะอยู่เบื้องหน้าของพระประธาน และเรื่องไตรภูมิจะเขียนไว้ด้านหลังพระประธาน

เมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในระยะแรกจิตรกรรมฝาผนังมักได้รับการสืบทอดคติและรูปแบบการวาดมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังตัวอย่าง ที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และวัดคูสิตาราม ซึ่งเป็นภาพจิตรกรรมในสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่อมาเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ มากมาย วัดที่สร้างหรือบูรณะในสมัยนี้ จึงมีรูปแบบการวาดภาพจิตรกรรมที่มีลักษณะปรับเปลี่ยนทางทัศนคติ ต่างไปจากสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยแรกเริ่มของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยจิตรกรรมในสมัยนี้มักจะสะท้อนให้เห็นเรื่องราวที่สมจริงมากยิ่งขึ้น เช่น การสอดแทรกวิถีชีวิตชาวบ้าน การวาดบ้านเรือนหรือพระราชวังในแนวสมจริง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ น่าจะมาจากการที่สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากตะวันตก จึงเป็นสาเหตุให้ปรับเปลี่ยนการวาดภาพแบบแผนประเพณี มาเป็นความสมจริงแบบตะวันตก

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการติดต่อกับชาวต่างชาติอย่างมากมาย ทั้งชาวต่างชาติที่ผ่านมาค้าขาย และเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ดังมีหลักฐานปรากฏที่ศาลาของวัดพระเชตุพน เป็นภาพชาวต่างชาติ ที่เรียกว่า “สิบสองภาษา” แต่งกายต่าง ๆ กันตามชาตินิยม ถึงแม้จะเรียกชาวต่างชาติว่า “สิบสองภาษา” ก็มีหลักฐานบันทึกว่า มีชาวต่างชาติมากกว่า ๓๒ ชาติ ในสังคมไทยสมัยนั้น ซึ่งชาวต่างชาติเหล่านี้จะมีบทบาทที่สำคัญต่อพัฒนาการทางสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังนั้น เหตุผลในการศึกษาภาพจิตรกรรมจากมารผจญ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็เพื่อต้องการหาคำตอบว่า สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อเปิดเสรีทางการค้า และมีการติดต่อสัมพันธ์กับชาวต่างชาติอย่างมากมายนั้น จะมีความเกี่ยวข้องใด ๆ กับการที่ช่างในสมัยนั้นได้วาดภาพ

^๑ สันติ เล็กสุขุม และ กมล ฉายาวัฒน์, จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา (กรุงเทพฯ ฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๔), ๕.

ชาวต่างชาติไว้ในจิตรกรรมฝาผนังในฉากรวมผจญหรือไม่ หรือเป็นเพียงรูปแบบในลักษณะของเรื่องปรัมปราคติที่รับส่งกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย

ข้อสมมุติฐานการศึกษา

๑. จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เรื่องพุทธประวัติตอนมารผจญ น่าจะได้รับการสืบทอดมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายทั้งคติและรูปแบบการวาดจิตรกรรม แต่เมื่อได้ทำการศึกษาพบว่า รูปแบบการวาดภาพชาวต่างชาติระหว่างสมัยอยุธยาตอนปลายกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความแตกต่างกัน เช่น การแต่งกาย เชื้อชาติต่าง ๆ ที่เข้ามา อากัปกริยาในภาพจิตรกรรม สิ่งที่แตกต่างกันเหล่านี้ ปรากฏในจิตรกรรมสะท้อนภาพความสัมพันธ์ของชาวต่างชาติและชาวไทยรวมทั้งสถานการณ์บ้านเมืองที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ดังนั้นการเขียนภาพชาวต่างชาติลงไปในฉากรวมผจญ อาจเป็นเพราะสถานการณ์บ้านเมืองในระยะหลังซึ่งชาวต่างชาติเข้าไปมีบทบาทมาก

๒. การที่ช่างเขียนภาพชาวต่างชาติเป็นพลพรรคมารในจิตรกรรมฝาผนังฉากรวมผจญ นั้น น่าจะเป็นเพราะสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไปในแง่ลระหว่างชาวไทยกับชาวต่างชาติ ที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายหลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นมา และรับส่งความสัมพันธ์กันเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งภายหลังภาพชาวต่างชาติที่ปรากฏอยู่ในฉากรวมผจญนี้ ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ในเรื่องปรัมปราคติไปโดยอัตโนมัติ

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

๑. เพื่อศึกษาถึงคติและรูปแบบ ของภาพชาวต่างชาติที่อยู่ในจิตรกรรมฝาผนัง ฉากรวมผจญ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๒. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของชาวไทยกับชาวต่างชาติในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยวิเคราะห์จากจิตรกรรมฝาผนังตอนมารผจญ

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาในหัวข้อเรื่อง “ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังฉากรวมผจญ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” นี้ จะกำหนดขอบเขตการศึกษาโดยเน้นการศึกษาเฉพาะฉากรวมผจญ ที่วัดซึ่งมีจิตรกรรมที่วาดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำนวน ๕ วัด ได้แก่ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ วัดคูสิดาราม วัดสุวรรณาราม วัดบางยี่ขัน และวัดทองธรรมชาติ โดยศึกษาจากรูปแบบที่ปรากฏในปัจจุบันและเปรียบเทียบกับวัดอื่นที่มีจิตรกรรมในลักษณะคล้ายกัน และศึกษาจากบางตอนที่มิใช่ชาวต่างชาติปรากฏเพิ่มเติม เพื่อเชื่อมโยงทัศนคติของช่างไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีต่อชาวต่างชาติ

ขั้นตอนของการศึกษา

๑. เก็บข้อมูลเอกสาร โดยรวบรวมข้อมูลทางด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องและมีประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งในส่วนของประวัติวัด จิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา รวมทั้งผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยสำรวจและถ่ายภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ทำการศึกษาและกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

๓. ดำเนินการศึกษา โดยวิเคราะห์รูปแบบจิตรกรรมฝาผนังที่ทำการศึกษา และนำไปเปรียบเทียบกับจิตรกรรมฝาผนังในแหล่งอื่นที่เกี่ยวข้อง

๔. สรุปผลและนำเสนอผลการศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เข้าใจถึงรูปแบบ และแนวคิดของการวาดภาพชาวต่างชาติในฉากรวมของจิตรกรรมฝาผนังที่ทำการศึกษา

๒. เข้าใจถึงการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยกับชาวต่างชาติ ในสมัยรัตนโกสินทร์

ตอนต้น

๓. เป็นแนวทางในการศึกษาสำหรับผู้สนใจศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อไปในอนาคต

บทที่ ๒

ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ ในสมัยอยุธยา

รูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังในสมัยอยุธยา

จิตรกรรมฝาผนังในสมัยอยุธยา เมื่อระยะแรกนั้นมีความเกี่ยวข้องกับจิตรกรรมที่สุโขทัยทำขึ้นก่อนเล็กน้อย ส่วนใหญ่จิตรกรรมในระยะแรกที่เขียนขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ มักเขียนไว้ประดับคูหาปราสาทหรือกรุปราสาท เช่น ภายในกรุปราสาทวัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา นอกจากนี้ยังมีที่เขียนไว้ในสมุดข่อยด้วยเช่นกัน การติดต่อกับชาวจีน ทำให้อิทธิพลจีนได้เข้ามาปะปนอยู่ในจิตรกรรมสมัยอยุธยาโดยเฉพาะในส่วนประกอบ เช่น ลวดลายประดับต่าง ๆ ยกเว้นจิตรกรรมผนังกรุชั้นบนด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ ของปราสาทวัดราชบูรณะ ซึ่งเขียนเรื่องราวด้วยสีแปร่งอย่างจีน รวมทั้งตัวอักษรจีนซึ่งยังไม่มีใครสามารถอ่านออก แต่จากลักษณะของภาพจิตรกรรมชวนให้คิดว่าน่าจะเป็นฝีมือช่างชาวจีน^๒ แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีลักษณะของอิทธิพลศิลปะจีน แต่ช่างกรุงศรีอยุธยาได้พัฒนาจิตรกรรมไทยจนมีเอกลักษณ์เป็นตัวของตัวเองอย่างเด่นชัด

จิตรกรรมฝาผนังในสมัยอยุธยา มีหลักฐานอยู่ค่อนข้างน้อยและจำกัด แต่สามารถแบ่งลักษณะงานและตามช่วงเวลา ได้เป็นสมัยใหญ่ ๆ ๓ สมัย ได้แก่

สมัยอยุธยาตอนต้น เช่น ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏอยู่ภายในกรุปราสาทวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และวัดมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี เขียนด้วยสีเขม่าดำและแดงกับสีขาว นิยมเขียนภาพอดีตพุทธ เรียงเป็นแถวตลอดผนัง เรื่องพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าผจญมารนั้น ไม่มีปรากฏหรือถ้ามีก็คงลบเลือนไปหมดสิ้นแล้ว ส่วนพุทธประวัติที่เป็นที่นิยมเขียนกันน่าจะเป็นตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จิตรกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้นนี้ไม่พบปรากฏอยู่ตามผนังโบสถ์ คงพบแต่ที่อยู่ในปราสาทเท่านั้น^๓ ซึ่งเป็นลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังประดับกรุ และพระปราสาทในสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งมีตัวอย่างอยู่ที่ กรุพระปราสาทวัดราชบูรณะ , คูหาปราสาทประธานวัดพระราม, ปราสาทมุกทิศตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา , คูหาปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ราชบุรี

^๒ ชูสิริ จามรมาน, อิทธิพลจีนที่มีต่อศิลปกรรมไทยสมัยอยุธยาตอนต้น (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๐) , ๒๔.

^๓ ประทีป ชุมพล, ปรัชญาและแนวความคิดในจิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ ๑ : มหาวิทยาลัย ศิลปากร, ๒๕๓๕) , ๔ .

ในสมัยอยุธยาตอนกลาง จิตรกรรมยังคงมีการเขียนตามแนวความคิดเก่า คือเขียนภาพอดีต พุทธเรียงกันเป็นแถว สีที่ใช้เป็นสีดินแดง สีดำ และสีเหลือง ได้พบการเขียนภาพบนผนังพระอุโบสถแทนที่ในพระปรารักษ์ เช่น จิตรกรรมที่พระอุโบสถวัดใหม่ประชุมพล พระนครศรีอยุธยา พระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี และวัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี ซึ่งอยู่ในสมัยปลายรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง^๔ และมีการเขียนเรื่องราวที่ยังไม่มีการเขียนกันมาก่อนในงานจิตรกรรมฝาผนัง คือ เรื่องเทพชุมนุม และเรื่องมารผจญ^๕ ด้านล่างจิตรกรรมภาพอดีตพุทธ มักจะเขียนภาพพุทธประวัติ หรือทศชาติชาดก และแบ่งเนื้อเรื่องออกเป็นตอน ๆ ผนังด้านหน้า นิยมเขียนภาพมารผจญ ด้านหลังจะเขียนภาพไตรภูมิ

ในสมัยอยุธยาตอนปลาย จิตรกรรมฝาผนังมีลักษณะแบบแผนคล้ายกับในสมัยอยุธยาตอนกลาง แต่ตำแหน่งภาพที่เคยเขียนภาพอดีตพุทธนั้น เปลี่ยนเป็นเขียนภาพเทพชุมนุมแทน และบางครั้งก็เขียนเป็นแถวเต็มฝาผนังทั้งสองด้าน ดังเช่นที่ปรากฏหลักฐานร่องรอยที่ วัดกุฎีดาว พระนครศรีอยุธยา และ วัดใหญ่อินทาราม จังหวัดชลบุรี^๖ เป็นต้น ผนังด้านหน้านิยมเขียนภาพมารผจญ ด้านหลังจะเขียนภาพไตรภูมิ เช่นเดียวกับสมัยอยุธยาตอนกลาง ในสมัยอยุธยาตอนปลายนี้ มีภาพชาวต่างประเทศปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังเสมอ ภาพเหล่านี้เรียกว่า ภาพสิบสองภาษา อันได้แก่ ชาตินินเดีย เปอร์เซีย ฝรั่งเศส โปรตุเกส จีน ญี่ปุ่น ฯลฯ นอกจากนี้สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดลอมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง ก็มักมีลักษณะและอิทธิพลของต่างประเทศปรากฏอยู่มาก

แบบแผนของจิตรกรรมสมัยอยุธยาได้สืบทอดต่อกันมาด้วยลักษณะเรื่องราวที่เปลี่ยนแปลงไปตามความนิยม หลักฐานที่ปรากฏตามเมืองต่าง ๆ ในสมัยนั้น ตั้งแต่เมืองราชบุรี ซึ่งมีจิตรกรรมระยะแรกปรากฏอยู่ และระยะหลังที่เมืองเพชรบุรี นนทบุรี และธนบุรี ต่างมีแบบอย่างของตนเองเป็นสกุลช่างร่วมสมัยกับช่างที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งแต่ละเมืองก็มีแนวความคิดสร้างสรรค์ที่มีลักษณะของตนเองที่เรียนรู้ดกทอดกันมาในท้องถิ่น แม้จะมีการกำหนดกฎเกณฑ์ตายตัวตามเรื่องจากคัมภีร์ทางศาสนา แต่ลักษณะของงานจิตรกรรมก็มีการแสดงออกอย่างอิสระตามลักษณะเฉพาะตัวของช่างเขียนในสกุลช่างนั้น ๆ

^๔ สันติ เล็กสุขุม, กมล ฉายาวัดนะ, *จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา*, ๕๐.

^๕ เมืองโบราณ, *วัดใหญ่สุวรรณาราม* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๒๗), ๑๔

^๖ จิตรกรรมในพระอุโบสถวัดใหญ่อินทาราม มีลักษณะคล้ายคลึงกับจิตรกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ด้วยภาพ บนผนังสกัดหลังที่มีอายุเก่าแก่ ทำให้กำหนดอายุว่าน่าจะเป็นสมัยอยุธยาตอนปลายมากกว่า (ดู สน สีมাত্রัง, *สรุปผลการสัมมนาเรื่องไตรภูมิพระร่วง* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๖), ๑๓๔-๑๖๔.

ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังฉากรวมพระฉายในสมัยอยุธยา

นับตั้งแต่สมัยอยุธยา ชาวต่างชาติต่าง ๆ เช่น เวียดนาม มอญ กัมพูชา จีน ญี่ปุ่น อินเดีย เปอร์เซีย โปรตุเกส อังกฤษ ฝรั่งเศส และฮอลันดา ได้เข้ามาในประเทศไทยในฐานะพ่อค้า ข้าราชการ ล่าม และเหล่าทหารอาสา ชาวต่างชาตินิยมเข้ามาเป็นทหารรับจ้างกันมาก เนื่องจากกรุงศรีอยุธยา มักจะมีศึกสงครามกับพม่าอยู่บ่อยครั้ง จึงขาดกำลังทหาร และทหารต่างชาติเหล่านี้ล้วนมีฝีมือในการรบ นอกจากนี้ทหารต่างชาติซึ่งเป็นชาวตะวันตกยังได้นำเอาอาวุธใหม่ ๆ เช่น ปืนใหญ่มาใช้ในการรบอีกด้วย

การวาดภาพชาวต่างชาติในงานจิตรกรรมนั้น ยังคงมีร่องรอยหลักฐานเหลืออยู่บ้าง ในสมัยอยุธยาตอนต้น ดังภาพชาวจีนในจิตรกรรมฝาผนังในกรุปรังค์วัดราชบูรณะ และจากนั้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง เป็นต้นมา ได้มีการติดต่อกับชาวต่างชาติเสมอมา หลักฐานคือ จิตรกรรมฝาผนังที่วัดประดู่ทรงธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เขียนเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๕ ซึ่งได้คัดลอกมาจากวัดยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งปัจจุบันลบเลือนไปหมดสิ้นแล้ว เขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๒๒๔ เป็นภาพกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค แสดงการจัดทัพแบบโบราณซึ่งในกองทัพ มีเหล่าทหารอาสาชาวต่างชาติรวมอยู่ด้วย ในสมัยอยุธยาตอนปลายนั้นมีการติดต่อกับชาวต่างชาติอย่างมาก โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อสิ้นสุริยวงศ์ของพระองค์แล้ว ในรัชกาลต่อ ๆ มา ก็ได้ติดต่อกับชาวต่างชาติมากขึ้น การตั้งข้อรังเกียจชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวตะวันตกมีปรากฏอยู่ทั่วไปในจิตรกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย และมีปรากฏอยู่เสมอ ในฉากรวมพระฉาย ซึ่งจะวาดภาพชาวต่างชาติอย่างล้อเลียน ด้วยการให้ปะปนอยู่ในหมู่พลพรรคพระยามาร ดังปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี และวัดช่องนนทรี กรุงเทพฯ เป็นต้น

ตัวอย่างของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏฉากรวมพระฉายในสมัยอยุธยา มีดังนี้

- วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี

วัดใหญ่สุวรรณารามเป็นวัดเก่าแก่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ปรากฏชื่อวัดในพระราชพงศาวดารฉบับราชหัตถเลขา^๑ ว่าสมเด็จพระสังฆราชสุวรรณมุนี (แดงโม) มาปฏิสังขรณ์วัดนี้ก่อนไปปฏิสังขรณ์มณฑลพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี ใน พ.ศ. ๒๒๔๕ ซึ่งตรงกับรัชกาลของพระเจ้าเสือ แสดงว่าการปฏิสังขรณ์วัดใหญ่สุวรรณารามต้องมิขึ้นก่อนปี พ.ศ. ๒๒๔๕ อย่างแน่นอน ซึ่งได้รับการสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นปลายรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง^๒

^๑ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ภาคจบ (กรุงเทพฯ ๑: กรมศิลปากร ,๒๕๐๕) , ๑๗๑ - ๑๗๒.

^๒ สันติ เล็กสุขุม , กมล ฉายาวัฒน์. จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา , ๕๐.

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถเป็นภาพมารผจญ และเทพชุมนุม ภาพมารผจญนั้นอยู่บนผนังด้านหน้าของพระประธาน เหนือกรอบประตูของกลาง แต่เนื่องจากวัดนี้เป็นวัดที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่หลายครั้ง ภาพจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญดังกล่าวจึงมีการเขียนซ่อมใหม่ จนองค์ประกอบของภาพมีลักษณะเปลี่ยนไปจากเดิม^๕ โดยในบางบริเวณมีร่องรอยการซ่อมโดยช่างฝีมือดี แต่มีการใช้สีสันทึบสกปรกกว่า อาจเป็นไปได้ว่ามีการซ่อมทับโดยฝีมือช่างหลวง ในคราวปฏิสังขรณ์ใหญ่ตัวอาคารเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ในปัจจุบันภาพเขียนตอนจากมารผจญนี้มีลักษณะที่ลบเลือนและชำรุด มีภาพเหลือเฉพาะพระแม่ธรณี และพระพุทธรูปปางมารวิชัยเท่านั้น

- วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

วัดเกาะแก้วสุทธารามเป็นวัดโบราณเก่าแก่มาก ไม่ปรากฏหลักฐานทางเอกสารแน่ชัดว่าใครเป็นผู้สร้างและสร้างเมื่อใด แต่จากหลักฐานโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบภายในวัดสันนิษฐานได้ว่าคงสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ เขียนด้วยสีฝุ่นผสมกาว ผนังด้านหน้าพระอุโบสถเป็นภาพจักรวาลตามคติโบราณ ส่วนผนังด้านหลังเป็นภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ ผนังด้านทิศใต้เป็นภาพพุทธประวัติตอนสำคัญที่เกิดขึ้น ณ สถานที่สำคัญ ๘ แห่ง แทรกอยู่ระหว่างภาพเจดีย์ได้ภาพจิตรกรรม ส่วนผนังด้านทิศเหนือเป็นภาพแสดงสถานที่สำคัญที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับหลังตรัสรู้แล้ว ๗ แห่ง แทรกอยู่ระหว่างภาพเจดีย์ได้ภาพจิตรกรรมเช่นเดียวกัน เหนือขึ้นไปเป็นภาพนักษัตรวิทยากร และคนธรรพ์ ที่มีลักษณะเป็นตัวแทนของชนชาติต่างๆ และมีอักษรจารึกระบุ พ.ศ. ๒๒๙๗ บอกเวลาที่เขียนภาพจิตรกรรมนี้ ซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๙๕ - ๒๓๐๑) ตรงกลางระหว่างประตูทั้งสองข้าง ด้านหลังพระประธาน เป็นภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ จากมารผจญในตอนี้แสดงความสับสนอลหม่าน ชุลมุนวุ่นวายเต็มที่ แต่อย่างไรก็ดีช่างยังคงเน้นรายละเอียดของภาพได้อย่างครบถ้วน เช่น เครื่องประดับร่างกาย เสื้อผ้า ลวดลายบนเสื้อผ้า เครื่องประดับช้าง ม้า ฯลฯ การวาดภาพพระยามารที่วัดเกาะแก้ว นี้มีลักษณะคล้ายทศกัณฐ์คือ มีพระพักตร์ พระกร และสีกายสีเขียวเข้ม เป็นพระยามารที่แตกต่างจากจิตรกรรมฝาผนังที่อื่น ๆ

หากพิจารณาคุณภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธารามแล้ว จะพบว่า มีชาวต่างชาติในภาพจำนวนมาก และ ปรากฏอยู่ในฉากต่าง ๆ กัน เช่น จากมารผจญ ฉากที่เขียนภาพพุทธประวัติซึ่งมีจำนวนหลายตอน และเป็นหมู่นักสิทธินักสังฆาที่กำลังหาอยู่ด้านบนฝาผนังพระอุโบสถ เป็นต้น

^๕ สนธิวรรณ อินทลธิ, จิตรกรรมไทยสกุลช่างต่าง ๆ (ตัดตอนจาก Thai Paintings โดย Jean Boisselier) (กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖), ๕๑.

- วัดช่องนนทรี กรุงเทพมหานคร

นักวิชาการได้กำหนดอายุวัดช่องนนทรีจากใบเสมามีลวดลายทับทรวงตรงกลาง ที่นิยมทำในสมัยของพระเจ้าปราสาททอง แต่พระอุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ตอนต้น คือมีหน้าต่างเป็นรูปโค้งแหลมแบบอาร์ค จึงสันนิษฐานว่าน่าจะได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช^{๑๑} ดังนั้นภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ จึงน่าจะเขียนในสมัยบูรณปฏิสังขรณ์นี้เอง แต่ รุ่งโรจน์ อภิรมย์อนุกุล ได้กล่าวว่า จิตรกรรมวัดช่องนนทรี น่าจะอยู่ในสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ แล้ว^{๑๒}

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถที่วัดช่องนนทรีเป็นเรื่องทศชาติชาดก และพุทธประวัติ ผนังด้านบนเป็นภาพอดีตพุทธ ผนังด้านหน้าตรงข้ามพระประธานเป็นฉากมารผจญ เขียนเป็นรูปราหูคาบหางนาค ได้ราหูมีพระแม่ธรณี เหนือขึ้นไปเป็นพระพุทธเจ้าประทับบนบัลลังก์แก้ว ซ้ายมือเป็นรูปกองทัพมาร มีมารที่หน้าตาเป็นยักษ์ บ้างมีหัวเป็นครุฑ และสัตว์ต่าง ๆ ชาวต่างชาติที่อยู่ในกองทัพพระยามารนี้ มีขุนนางชาวเปอร์เซียขี่ม้า ถือโล่และดาบ อยู่เพียงผู้เดียว (ภาพที่ ๑) อนึ่งข้าพเจ้าได้ตั้งข้อสังเกตว่า ภาพจิตรกรรมที่วัดช่องนนทรี ไม่พบชาวต่างชาติใด นอกจากชาวเปอร์เซียเลย หากเทียบกับจิตรกรรมที่มีอายุสมัยเดียวกัน ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่า จิตรกรรมที่วัดช่องนนทรีนี้ น่าจะวาดขึ้นตั้งแต่สมัยที่ราชสำนักสยามยังไม่เกิดเรื่องราวอกติกับชาวต่างชาติ ซึ่งก็คือสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั่นเอง

- ตำแหน่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตำแหน่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นตำแหน่งที่มีผู้สันนิษฐานว่า สมเด็จพระเพทราชาเป็นผู้สร้างอุทิศถวายสมเด็จพระโฆษาจารย์ ผู้เป็นพระอาจารย์ และเป็นผู้อวยวิเศษชนาอัญญาธรรมปัญหาในปี พ.ศ.๒๒๑๓^{๑๓}

ผนังด้านบนของตำแหน่งเขียนภาพทศชาติชาดก และผนังด้านใต้เขียนภาพมารผจญไว้ ด้านบนของผนัง ซึ่งชำรุดลบเลือนลงมากแล้ว ชาวต่างชาติที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังที่ตำแหน่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์นี้ มีอยู่ด้วยกันในหลายฉากและหลายเชื้อชาติ เช่น ปรากฏชาวตะวันตก

^{๑๑} น.ณ.ปากน้ำ [นามแฝง], “จิตรกรรมฝาผนังที่วัดบางพระ นครไชยศรี,” เมืองโบราณ ๘, ๓ (สิงหาคม-พฤศจิกายน ๒๕๒๕) : ๗๗.

^{๑๒} รุ่งโรจน์ อภิรมย์อนุกุล, “วิวัฒนาการและประติมานวิทยา จิตรกรรมโลกทัศน์ฐานเบื้องหลังพระประธาน”, เมืองโบราณ ๒๕, ๔ (ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๔๖) : ๓๒.

^{๑๓} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาคที่ ๑ (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐), ๓๔ .

และชาวจีน ปรากฏบนฉากตอนหนึ่งด้านบนของตำหนัก และในฉากมรณกรรม ก็พบว่ามีบุรุษที่แต่งกายคล้ายชาวเปอร์เซีย ปรากฏปะปนอยู่ในกองทัพมรดด้วย

ภาพจิตรกรรมฝาผนังฉากมรณกรรมที่วาดภายในพระอุโบสถในสมัยอยุธยา^{๓๓} ช่างเขียนภาพคงจะใช้โครงเรื่องจากคัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถาเป็นข้อมูลในการเขียนภาพฉากมรณกรรม ซึ่งคัมภีร์ดังกล่าวนี้เคยมีในสมัยอยุธยา แต่สูญหายไปแล้วเมื่อคราวเสียกรุงให้แก่พม่า^{๓๔}

ลักษณะจิตรกรรมฉากมรณกรรมของวัดในสมัยอยุธยาตอนปลายนั้น แสดงความสับสนอลหม่าน บุคคลที่อยู่ในกองทัพพระยามารส่วนมากจะมีรูปร่างลักษณะเป็นยักษ์มาร มีชาวต่างชาติแทรกอยู่บ้าง เช่น ชาวจีน ชาวตะวันตก ชาวเปอร์เซีย ฯ สิ่งที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งก็คือ การที่ช่างนำชาวตะวันตกเข้ามาปะปนกับกองทัพมรดในฉากมรณกรรมนี้ อาจเป็นเพราะชาวตะวันตก มีลักษณะที่ตรงตามคัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถาที่ว่า “...หมวดปรากฏจลวดทองแดงแข็งกระด้าง...ผมหยิกสยของม้วนทพคูกันหอย...”^{๓๕} ด้วยลักษณะเช่นนี้ ผสมกับความคิดต่อต้านชาวต่างชาติ ในยุคหลังสมเด็จพระนารายณ์มหาราชลงมา จึงได้ปรากฏออกมาเป็นรูปแบบจิตรกรรมดังกล่าว นอกจากนี้ น่าจะมีความคิดส่วนตัวของช่างเขียนในสมัยนั้นที่ว่า ชาวต่างชาติเป็นตัวแทนของมิจฉาทิฐิ การนับถือศาสนาที่ต่างกับศาสนาพุทธ ถูกมองว่าเป็นคนนอกศาสนาพุทธ หรือเดิรถีย์ เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า เมื่อลักษณะตรงตามคัมภีร์ ผสมกับความคิดต่อต้านชาวต่างชาติ และการถูกมองว่าเป็นตัวแทนของมิจฉาทิฐิ และเดิรถีย์ ด้วยเหตุนี้ช่างจึงเลือกที่จะนำชาวต่างชาติเข้ามาไว้ในฉากมรณกรรม ดังที่นิยมกันในสมัยอยุธยาตอนปลาย และแนวคิดเช่นนี้ก็สืบเนื่องเข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์ในลักษณะของความเป็นแบบอย่างปรัมปราในเรื่องปรัมปราคติไปโดยอัตโนมัติ^{๓๕}

^{๓๓} กมลา กองสุข, “มารวิชัยในจิตรกรรมฝาผนัง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔), ๘๘.

^{๓๔} สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์เพียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๕), ๑๗๖ - ๑๕๕.

^{๓๕} สันติ เล็กสุขุม, จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ ความคิดเปลี่ยนการแสดงออกก็เปลี่ยนตาม (กรุงเทพฯ ๑ : สำนักพิมพ์ เมืองโบราณ, ๒๕๔๘), ๒๗.

บทที่ ๓

ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากमारผจญ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ในระยะต้น เป็นช่วงเวลาของการสร้างเมืองใหม่ ช่างฝีมือต่าง ๆ ล้วนแต่มีแบบอย่างของช่างในสมัยอยุธยาตอนปลายทั้งสิ้น^{๑๖} ทั้งเทคนิคและอุดมคติ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือ การใช้สี นิยมใช้สีสดใสมากขึ้น มีการประดับอันวิจิตรงดงาม และติดแผ่นทองลงในจิตรกรรมเป็นจำนวนมาก ไม่เพียงแต่เฉพาะพระวรกายของพระพุทธเจ้าเท่านั้น การวาดภาพชาวต่างประเทศ และลักษณะอิทธิพลศิลปะจากต่างประเทศยังคงมีอยู่เสมอ โดยเฉพาะอิทธิพลแบบจีนมีปรากฏมากในจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งจะนิยมวาดภาพตึกแบบจีน ภาพธรรมชาติ เช่น ภูเขา ต้นไม้ และสัตว์คล้ายแบบจีน เป็นต้น แบบอย่างของจิตรกรรมในระยะต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังภายในหอไตรวัดระฆังโฆสิตาราม และจิตรกรรมภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เป็นต้น หลังจากนั้นจิตรกรรมฝาผนังของไทยได้เจริญรุ่งเรืองอย่างมากในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ท่านทรงโปรดในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ มากมาย มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้ภายในพระอุโบสถ วิหารของวัดต่าง ๆ ที่ยังเหลืออยู่ เช่น วัดสุทัศน์เทพวราราม โดยเฉพาะวัดในแถบคลองบางกอกน้อยและฝั่งธนบุรี เช่น วัดสุวรรณาราม วัดบางยี่ขัน วัดทองธรรมชาติ วัดคูสิตาราม วัดไชยทิศ เป็นต้น จิตรกรรมจากวัดต่าง ๆ เหล่านี้ต่อมาได้เป็นแบบอย่างให้กับวัดต่าง ๆ ในฝั่งธนบุรีที่สร้างขึ้นในระยะหลังอีกหลายวัดด้วยเช่นกัน

ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากमारผจญ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากमारผจญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีปรากฏอยู่เป็นจำนวนหลายวัดด้วยกัน แต่ในการศึกษาครั้งนี้ ได้เลือกวัดที่ภาพจิตรกรรมมีความสมบูรณ์ มาทำการศึกษารวม ๕ วัด ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

^{๑๖} ปรีชา กาญจนคม และคณะ, จิตรกรรมฝาผนังธนบุรี (กรุงเทพฯ ๑ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓),

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์

๑. ประวัติการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ตั้งอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร เป็นพระที่นั่งในพระราชวังบวรสถานมงคล สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ๑ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ ในรัชกาลที่ ๑ เดิมจะใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ต่อมาจึงได้อัญเชิญพระพุทธรูปหิรัญคัมภีร์มาจากเชียงใหม่เพื่อมาประดิษฐานไว้ที่นี่ แล้วพระราชทานนามว่า พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวิเลิศวรวรรณฯ ทรงปฏิสังขรณ์ส่วนที่ชำรุดของพระที่นั่งองค์นี้หลายส่วน และพระราชทานนามให้ใหม่ว่า พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ พระที่นั่งเริ่มทรุดโทรมลง กรมศิลปากรจึงบูรณะซ่อมแซมหลังคาภายนอก และปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้ให้ช่างเขียนลายรดน้ำขึ้นใหม่ด้วย

๒. ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังฉากรวมพระพุทไธสวรรย์

ภาพจิตรกรรมภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ จัดเป็นจิตรกรรมที่มีความเก่าแก่และมีคุณค่าอย่างยิ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ๑ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท โปรดฯ ให้เขียนขึ้นราว พ.ศ. ๒๓๓๘-๒๓๔๐ โดยฝีมือช่างในสมัยรัชกาลที่ ๑ สภาพปัจจุบันค่อนข้างชำรุด บางตอนมีสีกะเทาะหลุดและบางตอนลบเลือน ด้านบนเป็นภาพเทพชุมนุมล้อมรอบทั้งสี่ด้าน นับประนมมือเข้าหาพระประธาน ต่อจากภาพเทพชุมนุมขึ้นไปด้านบนเกือบสุดฝาผนังเขียนภาพนักสิทธิ์ วิทยธร และฤทธิถ้อยคอกบัวเหาะไปมา มีเส้นลึนเทาซ้อนอยู่เพื่อเป็นการแบ่งภาพตลอดทั้งผนัง ผนังด้านล่างบริเวณผนังระหว่างช่องหน้าต่าง เขียนเรื่องพุทธประวัติ จำนวน ๑๒ ภาพ เริ่มตั้งแต่ตอนอภิเษกสมรสระหว่างพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา ที่ผนังระหว่างประตูกลางกับประตูด้านตะวันตกเฉียงเหนือด้านหลังองค์พระที่นั่ง เวียนเป็นทักษิณาวรรตมาจบตอนถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า และตอนแจกพระบรมสารีริกธาตุ

ตำแหน่งของภาพจิตรกรรมฉากรวมพระพุทไธสวรรย์ อยู่ด้านซ้ายมือของพระพุทธรูปหิรัญคัมภีร์ เป็นผนังที่ ๗ นับตั้งแต่ตอนพิธีอภิเษกสมรสระหว่างพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา ซึ่งแตกต่างจากที่อื่น ๆ ที่มักจะเขียนไว้บนผนังหุ้มกลองตรงข้ามกับพระประธาน ภาพของจิตรกรรมฉากรวมพระพุทไธสวรรย์ที่ทำการศึกษายู่ในสภาพชำรุด แม้ว่าจะได้รับการซ่อมแซมแล้วก็ตาม

ในฉากรวมพระพุทไธสวรรย์นี้ (ภาพที่ ๒) กองทัพมารลี้หนีไปด้วยคนป่า ยักษ์ และชาวต่างชาติต่างภาษา ต่างเข้ามารุมทำร้ายพระพุทธเจ้า แต่ต้องพ่ายแพ้ด้วยบุญบารมี ในภาพ มีชาวต่างชาติปะปนเป็นพลพรรคมารอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งชาวตะวันตกและชาวมุสลิม ดังนี้

๑. ชาวตะวันตก ปรากฏให้เห็นจำนวน ๓ คน ในฉากรวมพระพุทไธสวรรย์ โดยชี้ม้าวู่ทางด้าน

ล่างจำนวน ๒ คน (ภาพที่ ๓) คนหนึ่งจี่มีสีขาว สวมหมวก อีกคนจี่มีสีน้ำตาล ไม่สวมหมวก การแต่งกายมีลักษณะคล้ายคลึงกันจึงน่าจะเป็นชาติเดียวกัน การบังคับม้าขึ้นสู่ด้านบนซึ่งเป็นตอนยกทัพของพระยามารนั้นแสดงให้เห็นว่า มีความตั้งใจที่จะเข้าสมทบกับกองทัพพระยามาร ส่วนชาวตะวันตกอีกคนนั้นอยู่ทางด้านซ้ายมุมล่างของภาพ (ภาพที่ ๔) โดยทำท่าจับวัวท่ามกลางสายน้ำที่ไหลท่วม จากการแต่งกายมีลักษณะไม่คล้ายคลึงกับ ๒ คนที่กล่าวมาข้างต้น จึงคิดน่าจะเป็นคนละชาติกัน

๒. ชาวมุสลิม กำลังควมม้าอย่างกึกก่นอง อยู่ทางด้านขวามุมล่างของภาพ (ดูภาพที่ ๓) ใต้เสื่อลอยดอกดวง สวมผ้าโพกศีรษะ จากการแต่งกายสันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นชาติเปอร์เซียที่มักจะพบอยู่คู่กับชาติฝรั่งเศสเสมอในจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนปลาย และผู้พระธรรมลายนี่ โดยทั้งสองชาติมักจะทะเลาะวิวาทกันเสมอ

๓. ชาวจีน ปรากฏที่ด้านซ้ายมุมล่าง (ภาพที่ ๕) ในตอนน้ำท่วมพลพรรคพระยามาร ชาวจีนสวมเสื้อสีขาวกางเกงสีดำ กำลังถูกคนดึงผมเปีย

วัดคูสิดาราม

๑. ประวัติการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์
วัดคูสิดารามวรวิหาร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ปากคลองบางกอกน้อย ฝั่งธนบุรี เป็นวัดโบราณ เดิมชื่อ “วัดเสาประโคน” ยังไม่พบหลักฐานยืนยันว่าวัดนี้สร้างในสมัยใด แต่เมื่อสุนทรภู่แต่งนิราศภูเขาทอง ในราวปี พ.ศ.๒๓๗๑ ได้กล่าวถึงวัดนี้ไว้ว่าชื่อ “วัดประโคน”

คำว่า “ประโคน” ซึ่งเป็นชื่อพระอารามนี้ สมเด็จพระญาณสิริราชานุวัดติวงศ์ ทรงสันนิษฐานไว้ว่า โคน น่าจะแปลว่า เสา หรือหลัก^{๑๑} ซึ่งตรงกับที่มีผู้บอกเล่าว่า วัดนี้เดิมมีเสาหินปักอยู่รอบพระอุโบสถ แต่ได้สูญหายไปแล้วในภายหลัง

การบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามในครั้งก่อน ๆ ไม่มีปรากฏ เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงศรีสุนทรเทพ (แจ่ม) พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาใหม่ทั้งวัด โดยเข้าใจว่าจะสร้างพระอุโบสถ^{๑๒} พระระเบียง หอระฆัง และกุฏิ ๒ คณะและปฏิสังขรณ์ศาลาเก๋งและพระวิหาร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาเสนาฯ รัชกาลที่ ๒ ทรงปฏิสังขรณ์ บางส่วนและพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดคูสิดาราม” ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระวิหาร และพระกุฏิทั่วพระอาราม เมื่อถึงสมัย

^{๑๑} สมเด็จพระญาณสิริราชานุวัดติวงศ์. สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๒ (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, ๒๕๐๔)

^{๑๒} สมเด็จพระญาณสิริราชานุวัดติวงศ์ ทรงวินิจฉัยว่าเป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๑ ทั้งพระอุโบสถและจิตรกรรมภายใน

รัชกาลที่ ๕ ได้มีการก่อสร้างอาคารต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมากมายพร้อมทั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยด้วย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้เสด็จมาตรวจวัดกุศิคาราม วัดกุฎุมรินราชปักษ์และวัดน้อยทองอยู่ ซึ่งมีอาณาเขตติดกัน จึงรับสั่งให้รวมวัดกุฎุมรินราชปักษ์ ซึ่งเป็นวัดร้างขนาดเล็ก ที่อยู่ติดกันเข้าไว้ด้วยกันกับวัดกุศิคาราม ต่อมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ วัดน้อยทองอยู่ถูกระเบิดเสียหายเหลือแต่กำแพงพระอุโบสถ เมื่อสงครามสงบลงแล้วทางราชการจึงประกาศให้วัดน้อยทองอยู่รวมเข้ากับวัดกุศิคาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ หลังจากนั้นการปฏิสังขรณ์ ได้ดำเนินการมาตลอดจนถึงปัจจุบัน

ภายในพระอุโบสถมีภาพเขียนฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๑ รอบผนังทั้งสี่ด้านเป็นเรื่องพุทธประวัติ เบื้องหน้าพระประธานเป็นภาพมารผจญ ที่ได้รับยกย่องมาก คือ ภาพนรกภูมิในไตรภูมิที่วาดอยู่บนผนังด้านหลังพระประธาน กล่าวกันว่าเขียนได้งามราวกับมีชีวิตจริง

๒. ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังฉากรมารผจญ ที่วัดกุศิคาราม

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดกุศิคาราม เขียนให้เวียนอย่างทักษิณาวรรตผนังระหว่างประตูและหน้าต่างเขียนภาพพุทธประวัติ ผนังด้านหลังเขียนภาพไตรภูมิ และผนังเหนือขอบประตูและหน้าต่าง ตรงข้ามกับพระประธาน เขียนภาพตอนมารผจญ

จิตรกรรมฉากรมารผจญภายในพระอุโบสถนี้ (ภาพที่ ๖) มีการวางตำแหน่งและรูปแบบคล้ายจิตรกรรมฝาผนังของวัดทั่ว ๆ ไป โดยฉากทางด้านขวาของพระประธานเป็นตอนที่พระยามารและพลพรรคมารกำลังจะเข้าทำร้ายพระพุทธเจ้า ตรงกลางของภาพเป็นภาพพระแม่ธรณีกำลังบีบมวยผม ด้านบนเป็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิ ภายในซุ้มเรือนแก้ว ด้านบนเป็นเหล่าเทพที่มาชุมนุมเพื่อชมพระบารมี ด้านซ้ายของพระประธานเป็นตอนที่พระยามารพ่ายแพ้แก่พระบารมี และมีสายน้ำจากมวยผมแม่พระธรณี ท่วมเหล่าพลพรรคมารให้จมหายไป

ชาวต่างชาติที่ปรากฏในฉากรมารผจญ โดยเป็นพลพรรคมารนี้ มีหลายเชื้อชาติด้วยกันได้แก่

๑. ชาวตะวันตก (ภาพที่ ๗) ขี่ม้าถืออาวุธด้ามยาวแทงไปที่พระแม่ธรณี เมื่อดูจากการแต่งกายในที่นี้ น่าจะหมายถึงฝรั่งเศสลักษณะผมหยิกสีอ่อน สวมหมวกปีกกว้าง สวมกางเกงบอลูน ขาสั้นเท้าเปล่า ซึ่งมักจะพบเห็นการแต่งกายลักษณะเช่นนี้ตามตู้พระธรรมลายรดน้ำในสมัยอยุธยาตอนปลายอยู่เสมอ (ภาพที่ ๘)

๒. ชาวมุสลิม (ภาพที่ ๙) จากการแต่งกายซึ่งมีผ้าโพกศีรษะ ในที่นี้น่าจะเป็นเชื้อชาติเปอร์เซีย ซึ่งมักจะปรากฏตัวคู่กับชาวฝรั่งเศสอยู่เสมอ ตามหลักฐานที่ปรากฏ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง และตู้พระธรรมลายรดน้ำในสมัยอยุธยาตอนปลายมักปรากฏทั้งสองเชื้อชาตินี้ขี่ม้าวิ่งไล่กันอยู่เสมอ

สิ่งที่น่าสังเกตคือ การวางลักษณะกิริยาท่าทางและการแต่งกายของชาวเปอร์เซียในฉากรมารผจญที่วัดกุศิคารามนี้ มีความคล้ายคลึงเป็นอย่างมากกับชาวเปอร์เซียที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง

ภายในพระอุโบสถของวัดช่องนนทรี (ภาพที่ ๑) ซึ่งกำหนดอายุได้ว่าจะอยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย^{๑๕} ความคล้ายคลึงดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นการหันหน้าด้านข้าง การถือดาบพาดคอ จี๊ม้า และ ลวดลายที่เสื่อเป็นลายดอกไม้สีแดงสามกลีบและมีใบเป็นชั้น ๆ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามีความเป็นไปได้ว่าการวาดภาพชาวเปอร์เซียที่วัดคูสิดารามนี้ น่าจะมีการนำจิตรกรรมในสมัยก่อนหน้า คือ วัดช่องนนทรี มาเป็นแบบอย่าง เพียงแต่ปรับเปลี่ยนลักษณะบางอย่างให้เป็นไปตามยุคสมัย อนึ่งการวาดลายเสื่อแบบนี้ได้ถูกนำไปใช้อีกครั้ง ในจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม โดยปรากฏอยู่ที่มารต่างชาติซึ่งน่าจะเป็นชาติมุสลิมเช่นกัน (ภาพที่ ๑๐)

๑. **ชาวจีน** (ภาพที่ ๑๑) แต่งกายด้วยชุดสีแดง ไว้ผมเกล้า ตาเล็กเรียว ถือดาบ และมารที่ แต่งกายแบบงิ้ว สวมมงกุฏและสวมเกราะ (ภาพที่ ๑๒) ซึ่งมารงิ้วในลักษณะเช่นนี้ ยังมีปรากฏที่วัดสุวรรณาราม และวัดทองธรรมชาติด้วยเช่นกัน

วัดสุวรรณาราม

๑. ประวัติการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์

วัดสุวรรณาราม ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งตะวันตก ในท้องที่อำเภอบางกอกน้อย เดิมชื่อวัดทอง น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยกรุงธนบุรี มีชื่อวัดปรากฏในพระราชพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรีว่า คราวพม่ายกกองทัพเข้ามาตีเมืองพิษณุโลก พระเจ้าตากสินมหาราชจะยกกองทัพไปช่วย จึงโปรดให้ถามเชลยศึกพม่าว่าจะไปช่วยรบพม่าหรือไม่ แต่ถูกปฏิเสธจึงรับสั่งให้นำเชลยศึกชาวพม่าไปประหารชีวิตเสีย ณ “วัดทอง” คลองบางกอกน้อย ซึ่งวัดทองน่าจะหมายถึงวัดสุวรรณาราม

เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม ได้สร้างพระอุโบสถ เก๋งด้านหน้า วิหารและกำแพงแก้วพร้อมทั้งเสนาสนะสงฆ์ขึ้นใหม่ และพระราชทานนามว่า "วัดสุวรรณาราม" ต่อมากรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงสร้างเครื่องป่าช้าหรือเมรุหลวงขึ้น ซึ่งประกอบด้วย สำสร้าง หอสวด หอทิ้งทาน โรงโขน โรงหุ่น ระทากและพลับพลา โรงครัวพร้อมทุกอย่างเพื่อถวายเป็นสมบัติในพระบรมมหาราชวัง และสำหรับเป็นที่พระราชทานเพลิงศพเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาและบูรณปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ วัดสุวรรณารามเป็นหนึ่งในวัดที่ทรงปฏิสังขรณ์

^{๑๕} มีการกำหนดอายุว่าอยู่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในสมัยอยุธยาตอนปลาย เพราะจากรูปทรงอาคารที่นิยมสร้างกันในสมัยนั้น ดูรายละเอียดใน รุ่งโรจน์ อภิรมย์พันธุ์, “วิวัฒนาการและประติมานวิทยาจิตรกรรมโลกสันฐานเบื้องหลังพระประธาน,” เมืองโบราณ ๒๕, ๔ (ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๔๖) : ๓๒ .

ด้วย คือขยายเขตของวัดออกไปให้กว้างกว่าเดิมและก่อสร้างอาคารต่างเพิ่มเติม และให้ช่างเขียน
 หลวง เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถด้วย เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีงาน
 ฉลองวัดสุวรรณารามและวัดอื่น ๆ รวม ๕ พระอารามพร้อมกัน ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงได้มีการ
 บูรณะพระอุโบสถ เปลี่ยนเครื่องบน กระเบื้องต่าง ๆ ที่ชำรุด การบูรณปฏิสังขรณ์ดำเนินการมา
 เรื่อย ๆ โดยเฉพาะพระอุโบสถ มีการซ่อมแซมหน้าบันทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒
 กรมศิลปากรได้ดำเนินการซ่อมแซมภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถและกรุกระจกทุกห้องตรง
 ผนังระหว่างหน้าต่าง แต่เนื่องจากการกรุกระจกทำให้เกิดความชื้น ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ กรม
 ศิลปากรจึงได้นำกระจกออกและซ่อมแซมจิตรกรรมในส่วนที่ชำรุดให้เหมือนของเดิมมากที่สุด^{๒๐}

พระอุโบสถวัดสุวรรณารามสร้างตามแบบแผนศิลปกรรมสมัยรัชกาลที่ ๑ คือ มีเสาทรง
 สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ภายในพระอุโบสถ นอกจากภาพจิตรกรรมฝาผนังแล้วยังเป็นที่
 ประดิษฐานพระประธานซึ่งเป็นพระพุทธรูปหล่อปางมารวิชัย ฝีมือช่างเดียวกันกับพระศรีศากยมุนี
 ที่วัดสุทัศน์ จึงสันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปที่เชิญมาแต่กรุงสุโขทัยในสมัยรัชกาลที่ ๑

๒. ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังฉากรวมผลอยู่ที่วัดสุวรรณาราม

จิตรกรรมฝาผนังที่พระอุโบสถวัดสุวรรณาราม เขียนตามระเบียบของจิตรกรรมในสมัย
 รัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ ผนังหุ้มกลองด้านเหนือขอบประตู ตรงข้ามพระประธาน เขียนฉากรวม
 มารวิชัย ได้ลงมาระหว่างช่องประตู เขียนพระพุทธรูปประวัติตอนประสูติ ตรัสรู้ และออก
 มหาภิเนษกรรม ผนังหุ้มกลองด้านหลังเขียนพระพุทธรูปประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์
 ขึ้นดาวดึงส์ ส่วนล่างลงมาระหว่างช่องประตูหลังเขียนเรื่อง เวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพร กัณฑ์
 หิมพานต์และทานกัณฑ์ ผนังด้านข้างทั้งสอง ตั้งแต่เหนือขอบหน้าต่างขึ้นไปจนถึงเพดานเขียนภาพ
 เทพชุมนุม ส่วนผนังระหว่างหน้าต่างด้านซ้ายของพระประธานเขียนเรื่อง ทศชาติชาดก เวียนไป
 ทางด้านขวาของพระประธานจบจบด้วยเรื่องเวสสันดรชาดก นอกจากนี้ตามบานประตูและบาน
 หน้าต่างทุกบาน ยังเขียนภาพทวารบาลไว้ด้วย

ชาวต่างชาติในจิตรกรรมที่วัดสุวรรณาราม ปรากฏอยู่ในทศชาติชาดกหลายฉากด้วยกัน
 แต่ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเพียงชาวต่างชาติในฉากรวมารวิชัยที่ทำการศึกษานานนั้น

เนื่องจากพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม มีขนาดสูงและกว้างมาก จึงทำให้จิตรกรรมฝาผนัง
 ฉากรวมผลอยู่ที่วัดสุวรรณาราม ซึ่งเขียนอยู่บนผนังหุ้มกลองของพระอุโบสถมีขนาดสูงและกว้างตามไปด้วย การ
 วาดฉากรวมผลจึงปรากฏพลพรรคมารจำนวนมากซึ่งปะปนกันไปทั้งมนุษย์ ชาวต่างชาติและ
 ชาวบ้าน

^{๒๐} สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, วัดสุวรรณาราม (กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๒๕), ๑๔ .

ในกองทัพमार มีคนต่างชาติหลายคนหลายภาษา ทั้งจีนสวมเสื้อเกราะแบบนักรบ หรือฝรั่งมุสลิม จาม จีน และชาติอื่น ๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

๑. **ชาวตะวันตก** ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก ลักษณะหน้าตาและแต่งกายแตกต่างกันออกไป โดยอาจแบ่งเป็น ๒ พวกใหญ่ ๆ คือ แต่งกายอย่างชาวฝรั่งเศส และแต่งกายอย่างชาวคัทซ์

พวกที่แต่งกายอย่างชาวฝรั่งเศส มีปรากฏอยู่ ๒ ภาพ คือ เป็นชาย ผมหยาวเป็นลอนสีแดง สวมหมวกปีกกว้างปีกขนนก สวมกางเกงทรงบอลูนซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ของฝรั่งเศส กำลังขี่ม้า (ภาพที่ ๑๓) โดยอยู่ทางด้านล่างทั้งขวาและซ้ายของนางพระธรณี (ภาพที่ ๑๔) ภาพการแต่งกายลักษณะเช่นนี้ได้ถูกกำหนดอย่างแน่ชัดว่าเป็นชาติฝรั่งเศส ซึ่งมักจะมีหลักฐานปรากฏอยู่ตามจิตรกรรมและตู้พระธรรมลายรดน้ำในสมัยอยุธยา (ดูภาพที่ ๘)

พวกที่แต่งกายอย่างชาวคัทซ์ (ภาพที่ ๑๕) ซึ่งการตีความว่าเป็นเชื้อชาตินี้ สามารถเปรียบเทียบได้กับชาวคอคซหรือชาวคัทซ์ในโคลงสิบสองภาษาที่วัดพระเชตุพน (ภาพที่ ๑๖) ลักษณะการแต่งกาย มักมีผมสั้นสีแดง ไม่นิยมสวมหมวก สวมเสื้อคลุมแบบยาว และผูกผ้าพันคอ ภาพชาวคัทซ์นี้พบเป็นจำนวนมากถึง ๔ ภาพ

๒. **ชาวมุสลิม** สวมหมวกรูปครึ่งวงกลม (ภาพที่ ๑๗) ว่ายน้ำอยู่ทางด้านขวามือตอนล่างของแม่พระธรณี โดยอยู่ใต้ม้าซึ่งขี่โดยชาวตะวันตก นอกจากนี้ทางด้านซ้ายของพระแม่ธรณีก็ปรากฏมารซึ่งคาดว่าจะเป็นชาวมุสลิม สวมเสื้อลายดอกนุ่งผ้าโสร่ง ยืนอยู่ด้านหน้าของแถวล่าง (ดูภาพที่ ๑๐) รวมกับชาวตะวันตกซึ่งล้วนแต่ขี่ม้าทั้งสิ้น การสวมเสื้อลายดอกดวงเช่นนี้มีปรากฏในชาวมุสลิมชาติเปอร์เซีย ที่วัดชองนันทรีและวัดคูสิตาราม ด้วยเช่นกัน จึงทำให้สันนิษฐานว่าน่าจะมีการรับส่งรูปแบบกันมา แต่มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัย สิ่งที่น่าสังเกตคือ ภาพชาวมุสลิมปรากฏน้อยมากที่วัดนี้ และไม่ปรากฏภาพชาวมุสลิมสวมผ้าโพกศีรษะเลย

๓. **ชาวจีน** ปรากฏภาพชาวจีนในฉากमारผจญหลายภาพ ลักษณะการแต่งกายจะคล้ายคลึงกัน คือ ไว้ผมแกละ และสวมเสื้อแขนยาว กางเกงขายาว มีทั้งชาวจีนที่สวมชุดสีแดง และสีเทา (ภาพที่ ๑๘) ปรากฏชาวจีนที่สวมชุดสีแดงในลักษณะเช่นนี้อยู่ที่ จิตรกรรมที่ภายในพระอุโบสถวัดคูสิตารามด้วยเช่นกัน (ดูภาพที่ ๑๑) นอกจากชาวจีนแล้วยังมี มารแต่งกายเป็นงิ้ว ซึ่งมักจะพบในภาพจิตรกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเสมอ ดังเช่นที่ วัดคูสิตาราม วัดสุวรรณาราม และวัดทองธรรมชาติ

๔. **ชาวจาม** (ภาพที่ ๑๙) ปรากฏอยู่ด้านขวาของพระแม่ธรณี สวมหมวกรูปทรงกลม เป็นพุ่มคล้ายขามคว่า สามารถเปรียบเทียบได้กับภาพชาวจาม ในโคลงต่างภาษาที่วัดพระเชตุพน (ภาพที่ ๒๐) ซึ่งใส่หมวกในลักษณะเดียวกัน

จากจิตรกรรมฉากมารผจญ ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามนี้ จะเห็นได้ว่า ปราภุมาร เป็นชาวตะวันตกมากที่สุด ซึ่งเป็นการสะท้อนสภาพสังคมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวตะวันตก เข้ามาในเมืองไทยมากกว่ารัชกาลก่อน ๆ แม้จะไม่ได้รับการยอมรับจากคนไทยเท่าที่ควร ชาวตะวันตกเหล่านี้นอกจากจะนำเอาศิลปะวิทยาการแขนงใหม่เข้ามาเผยแพร่แล้ว ในปี พ.ศ. ๒๓๗๑ คณะมิชชันนารีอเมริกันได้นำคริสต์ศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในหมู่ชาวไทยด้วย ภาพเขียนที่วัดสุวรรณารามสะท้อนให้เห็นถึงเหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยนี้ได้เป็นอย่างดี คือ จิตรกรเขียนภาพไม้กางเขนอันเป็นสัญลักษณ์ทางคริสต์ศาสนาไว้บนหน้าบันของศาลา

วัดบางยี่ขัน

๑. ประวัติการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์

วัดบางยี่ขันอยู่ในท้องที่เขตบางกอกน้อย เดิมชื่อ “วัดมุทธราชาราม” เป็นวัดเก่าแก่ น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยสันนิษฐานจากโบราณสถานและโบราณวัตถุภายในวัด พระอุโบสถทรงไทยก่ออิฐถือปูนมีหน้าบันและคันทวยเป็นไม้แกะสลัก ใบเสมารอบอุโบสถทำด้วยศิลาทรายสีแดง พระพุทธรูปภายในพระอุโบสถมีจำนวนมากหลายองค์สลักด้วยหินทรายแดง มีพระประธานองค์ใหญ่จำนวน ๓ องค์ ตั้งลดหลั่นกันสามชั้น องค์ในเป็นองค์ใหญ่ปางสมาธิ องค์กลางและองค์หน้าเป็นปางมารวิชัย ระบบการจัดวางฐานชุกชีเป็นระบบแบบโบราณ ซึ่งน่าจะเป็นสมัยอยุธยาตอนกลาง^{๒๐} นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นจำนวนมากรอบ ๆ พระประธาน เคยมีประวัติว่าพระอุโบสถได้รับการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๒ และสมัยรัชกาลที่ ๓^{๒๑}

๒. ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังฉากมารผจญ ที่วัดบางยี่ขัน

ภายในพระอุโบสถมีจิตรกรรมฝาผนังซึ่งมีสภาพสมบูรณ์เพียงด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งมีร่องรอยการซึมของน้ำฝน ทำให้จิตรกรรมชำรุดมากและลบเลือนไปจนเกือบหมดสิ้น โดยผนังด้านที่สมบูรณ์เป็นภาพเทพชุมนุมสามแถว เช่นเดียวกับที่วัดสุวรรณาราม ผนังของผนังระหว่างหน้าต่างเขียนภาพทศชาติชาดก ผนังหุ้มกลองด้านหน้าเขียนภาพมารผจญ จิตรกรรมภายในพระอุโบสถนี้เขียนโดยช่างสมัยรัชกาลที่ ๓ มีลักษณะคล้ายกับจิตรกรรมฝาผนังที่วัดสุวรรณารามมาก ทั้งด้านฝีมือและการวางภาพซึ่งน่าจะเป็นครูคงเป๊ะกับครูทองอยู่ ซึ่งได้เคยเขียนภาพประชันกันที่พระอุโบสถวัดสุวรรณารามนั่นเอง

^{๒๐} น.ณ ปากน้ำ [นามแฝง], ศิลปกรรมในบางกอก (กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, ๒๕๑๔), ๒๐๘.

^{๒๑} กมลา กองสุข, “มารผจญในจิตรกรรมฝาผนัง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” ๓๐.

จิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ ภายในพระอุโบสถวัดบางยี่ขัน อยู่บนผนังหุ้มกลองเหนือ ขอบประตูด้านหน้าตรงข้ามกับพระประธาน จิตรกรรมฉากนี้มีสภาพสมบูรณ์ที่สุด ชำรุดเพียง เล็กน้อยบริเวณมุมด้านซ้ายเนื่องจากการรั่วซึมของน้ำฝน

ชาวต่างชาติที่ปรากฏในจากมารผจญ ในพระอุโบสถวัดบางยี่ขัน มีดังนี้

๑. **ชาวตะวันตก** ไม่ทราบว่าเป็นชาติใด เนื่องจากช่างได้วาดให้มีลักษณะเป็นอมมนุษย์ หัว เป็นคน ตัวเป็นเต่า (ภาพที่ ๒๑) ที่ตีความได้ว่าเป็นชาวต่างชาติเนื่องจากมีจมูกที่โด่ง และผมหยิก เป็นลอนกันหอย

๒. **ชาวจาม** ปรากฏอยู่ทางด้านซ้ายมือของพระแม่ธรณี โดยอยู่ในพลพรรคมารแคว้น การสวมหมวกที่มีลักษณะเช่นนี้ สามารถกำหนดได้ว่าเป็นชาวจาม เนื่องจากการเปรียบเทียบกับ การแต่งกายของชาวจามในภาพสิบสองภาษา ที่วัดพระเชตุพน

๓. **ชาวกะเหรี่ยง** มักมีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ โดยนุ่งผ้ายาวเป็นลายทางสี มีผ้าโพก ศีรษะ (ภาพที่ ๒๒) การแต่งกายของชาวกะเหรี่ยงเช่นนี้คงเป็นวัฒนธรรมของชนเผ่า และสามารถ เปรียบเทียบได้กับการบรรยายการแต่งกายของกะเหรี่ยงในโคลงต่างภาษาที่วัดพระเชตุพน

๔. **ชาวมุสลิม** ปรากฏอยู่ด้านขวามือของแม่พระธรณี (ภาพที่ ๒๓) บริเวณกึ่งกลางภาพ ชาวมุสลิมนี้สวมผ้าโพกศีรษะ และเสื้อสีน้ำเงิน ซึ่งก็น่าจะเป็นชาวเปอร์เซีย ซึ่งการวาดภาพชาว เปอร์เซียนี้มีปรากฏอยู่ทั่วไปในงานจิตรกรรมไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายแล้ว

วัดทองธรรมชาติ

๑. ประวัติการสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์

วัดทองธรรมชาติ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก คือฝั่งธนบุรี เดิมชื่อ วัดทอง แต่เนื่องจากในละแวกนั้นมีวัดทองตั้งอยู่ใกล้กันอีกวัดหนึ่ง คือวัดทองนพคุณ วัดทองทั้งสองต่าง ก็ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเรียกวัดที่อยู่ต้นน้ำว่าวัดทองบน และเรียกวัดที่อยู่ถัดมาว่า วัดทองล่าง ซึ่ง “วัดทองบน” ก็คือชื่อเดิมของวัดทองธรรมชาตินั่นเอง วัดนี้เป็นวัดวัดเก่าแก่สร้างมาตั้งแต่สมัย กรุงศรีอยุธยา ไม่ปรากฏว่าผู้ใดสร้าง ครั้นถึงรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กรมหลวงนรินทร เทวี (เจ้าครอกวัดโพธิ์) หรือพระองค์เจ้าหญิงกุ พระขนิษฐาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลก ทรงมีพระศรัทธาร่วมกับกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ พระภักศดา ได้ปฏิสังขรณ์และสถาปนา วัดนี้ขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๐ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้านั่งอชยาเธอกรมขุนเดโชดิศร เป็นแม่กองในการบูรณปฏิสังขรณ์ ดังปรากฏ หลักฐานในพระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติเกี่ยวกับวัดทองธรรมชาติ ว่า “ฝั่งตะวันตกนั้น วัดทองธรรมชาติวัดหนึ่งนั้น เดิมพระองค์เจ้ากุ และกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์

บุรณะมาแต่ก่อน ครั้นทรุดโทรมไป ก็โปรดพระราชทานเงินหลวงให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนเพชร
อดิศรเป็นแม่กองไปทำขึ้น...”^{๒๓} และทรงยกวัดทองธรรมชาติขึ้นเป็นพระอารามหลวงอีกด้วย ต่อมา
วัดจึงได้รับการปฏิสังขรณ์อีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ ๕^{๒๔}

พระอุโบสถ สร้างในรัชกาลที่ ๒ ลักษณะภายนอกเป็นอาคารทรงไทยรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อ
อิฐถือปูนขนาดใหญ่ ก่อหน้าบันเป็นผนังอุดตันยื่นออกไป มีเพิงยื่นออกตรงชานหน้าและหลัง
รูปแบบเดียวกันกับพระอุโบสถวัดคูสิดาราม ซึ่งเชื่อว่าเป็นแบบอย่างที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา
ตอนปลาย พระประธานในอุโบสถ สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๒ เช่นกัน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานนามว่า พระพุทธชินชาติมาศธรรมคุณ

๒. ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากमारผจญ ที่วัดทองธรรมชาติ

ภายในพระอุโบสถมีจิตรกรรมฝาผนังฝีมือของช่างที่อยู่ในระดับสูง เขียนเรื่องพุทธประวัติ
บนพื้นที่ผนังระหว่างช่องหน้าต่าง โดยเขียนตั้งแต่อัญเชิญสันคุดสิตเทวราชมาจัดเป็นพระโพธิสัตว์
เพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดำเนินเรื่องข้ามผนังเรื่อยไปจนจบตอนสมโภชพระบรม
สารีริกธาตุ และพื้นที่ผนังระหว่างช่องประตูของผนังด้านตรงข้ามกับพระประธานเขียนพุทธประวัติ
ตอนเหล่ามัลลิกษัตริย์มาขอพระบรมสารีริกธาตุที่โศภนพราหมณ์เป็นผู้แบ่ง ส่วนผนังด้านหลังพระ
ประธานเขียนภาพอาคารบ้านเรือนแบบจีน ผนังเบ้ทั้งด้านซ้ายและขวาพระประธานเขียนภาพเทพ
ชุมนุม ๓ ชั้น โดยใช้ลายหน้ากระดานแบ่งแต่ละชั้น ชั้นบนสุดคั่นด้วยเส้นลันทา เขียนภาพฤาษี นัก
สิทธิ์ วิทยากร ในท่าเหาะให้เห็นเต็มตัว เหนือระดับประตูของผนังดังกล่าวเขียนภาพไตรภูมิโลก
ถันฐาน ผนังตรงข้ามพระประธานเขียนภาพพุทธประวัติตอนमारผจญ ตามแบบแผนที่นิยมกันใน
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ชาวต่างชาติในमारผจญ ภายในพระอุโบสถที่วัดทองธรรมชาตินี้มีดังนี้

๑. ชาวตะวันตก โดยปรากฏทั้งทางด้านซ้ายและขวาของฉาก ชาวต่างชาติที่ปรากฏ
ด้านขวาของภาพ มีจำนวน ๒ คน (ภาพที่ ๒๔) ไม่สวมหมวก สวมเสื้อแขนยาว ผมหยิกเป็นลอนสี
น้ำตาล ไว้หนวดและเคราถืออาวุธ สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นชาวโปรตุเกส เนื่องจากการแต่งกายมี
ลักษณะคล้ายคลึงกับภาพสิบสองภาษาที่วัดพระเชตุพน ชาวต่างชาติอีกคนปรากฏทางด้านซ้ายของ
พระแม่ธรณี สวมหมวกปีกกว้าง ผมหยิกเป็นลอน ในที่นี้น่าจะเป็นชาวฝรั่งเศส (ภาพที่ ๒๕)
เนื่องจากการแต่งกายซึ่งยังคงรูปแบบคล้ายคลึงทหารฝรั่งเศสโบราณที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง

^{๒๓} หอสมุดแห่งชาติ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ ๑ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา,
๒๕๐๖), ๓๔๗.

^{๒๔} น.ณ ปากน้ำ [นามแฝง], ศิลปกรรมในบางกอก, ๒๐๕.

ผู้พระธรรมลาชรดน้ำในสมัยอยุธยาตอนปลาย และสมุดข่อยสมัยกรุงธนบุรีเป็นอย่างมาก แสดงให้เห็นว่าช่างน่าจะนำเอารูปแบบเดิมที่มีมาก่อน เป็นแบบอย่างให้กับจิตรกรรมที่วัดทองธรรมชาติแห่งนี้

๒. ชาวจีน แต่งกายเป็นมารจิว มีปรากฏจำนวน ๓ คน (ภาพที่ ๒๖) ลักษณะการแต่งกายและท่าทางคล้ายกับมารจิวที่วัดคูสิดาราม และมารจิวที่วัดสุวรรณาราม

สรุปประเด็นการวิเคราะห์ด้านคติและรูปแบบเปรียบเทียบชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนัง ฉากรวมของวัดที่ทำการศึกษา

จิตรกรรมฝาผนังฉากรวมเป็นเรื่องราวที่นิยมเขียนกันมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตอนปลายแล้ว ฉากนี้เป็นฉากเล่าเรื่องตอนหนึ่งในพุทธประวัติ ซึ่งประกอบด้วยภาพบุคคลจำนวนมากอันประกอบไปด้วย พระพุทธเจ้า แม่พระชนนี เทวดา พระยามารและไพร่พลมาร นอกจากนี้ยังมีไพร่ชั้นต่ำ ชาวบ้าน และสัตว์ต่าง ๆ ในพระปฐมสมโพธิกถา ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ได้บรรยายถึงฉากตอนมารผจญไว้ใน ปริเภทที่ ๕ ชื่อว่า มารวิชัยปริวรรต^{๒๕} พระพุทธประวัติตอนนี้ กล่าวถึงเรื่องราวขณะที่สมเด็จพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเพียร อยู่บนรัตนบัลลังก์ ได้ค้นพระศรีมหาโพธิ์ ในคืนเดือนเพ็ญวิสาขมาส ขณะนั้นพระยาวัสวดีมาราธิราช ประสงค์จะขัดขวางมิให้พระโพธิสัตว์ ได้บำเพ็ญเพียรจนบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จึงได้ขึ้นสถิตเหนือคอคเทพหัตถิ ชื่อ คิลิเมขลมหาดชสาร พาหุมาร เป็นกองทัพ จะเข้าทำร้ายพระโพธิสัตว์ เหล่าเทพดาทั้งหลายที่มาเข้าเฝ้าต่าง ก็เกรงกลัวบารมีจนพากันหลีกหนีไปจนหมดสิ้น สมเด็จพระโพธิสัตว์ทรงต่อสู้กับพระยามารเพียงลำพัง โดยทรงดึงสбарมีโยธา และทรงอ้านางพระชนนีเป็นพยาน ด้วยบุญกุศลที่พระองค์ได้ทรงสั่งสมบำเพ็ญมา พระนางชนนีจึงปลดปล่อยน้ำทักษิณาทกออกมาจากมวยพระเกศา ท่วมกองทัพพระยามารพ่ายแพ้ไปจนหมดสิ้น หลังจากนั้นจึงทรงบำเพ็ญเพียร จนได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ในเวลารุ่งเช้าพอดี

การบรรยายถึงสภาพกองทัพมารเมื่อเข้าขัดขวางพระพุทธเจ้า ในฉากนี้ ได้บรรยายไว้อย่างละเอียด สรุปออกมาเป็นความว่า “...แลมาร โยธาทั้งหลายก็สำแดงฤทธิ์อันฤมิตเพศมีพรรณต่าง ๆ ลางจำพวกก็หน้าแดงกายเขียว ลางจำพวกก็หน้าเขียวกายแดง ลางเหล่าจำแลงกายขาวหน้าเหลือง ...ลางพวกกายท่อนบนเป็นนาค กายท่อนต่ำหลากเป็นมนุษย์ ลางหมู่ก็นฤมิตกายกลายเป็นครุฑฝ่ายอโศภาค ท่อนเบื้องบนเป็นนาคแสดงเดชจำแลง ลางพวกก็จำแลงกายฝ่ายเหนือภูมิภาคเป็นพยัคฆ์ที่ป่าชาติ

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส , พระปฐมสมโพธิกถา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๕), ๑๓๖-๑๕๕.

กานท่อนบนหลากหลายเป็นพฤษภ ลางมารก็ณมิตอุทซังคทศอังกาพพเป็นพยัคฆเทศหนเหตุฐิมสรีรา ประเทศเป็นอุษุกกาย ...ลางจำพวกพลมารก็สำแดงฤทธิ์ เป็นอสรพิษให้เลื้อยเข้าไปในช่องโสตเบื้อง ซ้าย บ้างก็ย้ายให้ประเวศโดยประเทศวามโสตทวาร แล้วออกทางด้านกรรมภาคทักษิณ แผ่พังพาน แลบลิ่นแลฟันเล็กหลากหลาย...ตัวมารโยธาแต่ละคน ๆ ฟันพิกุลนานา คาเหล็กเหลืองแลเขียวโง้ง ออกนอกปาก หน้าผากเกลือกิ้วขมวดค้อมคด หนวดปรากฏจุดดวงทองแดงแจ่มกระด้าง รูปร่างดุร้ายกาจหยาบซ้าหน้าเสยะ ผมหยิกสยของม้วนทบคุดก้นหอยเป็นกลุ่มกลม..แต่ละคน ๆ ล้วนมีมือถือสรรพศาสตราวุธหลากหลาย....”^{๒๖}

และจากคัมภีร์ดังกล่าวนี้ เมื่อนำไปเทียบกับภาพมารผจญที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังที่ ทำการศึกษา พบว่ามีเนื้อความตรงกับภาพจิตรกรรมมาก ช่างเขียนภาพจิตรกรรมคงใช้โครงเรื่อง จากคัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถาเป็นข้อมูลในการเขียนภาพฉากมารผจญ

ลักษณะการวางตำแหน่งของจิตรกรรมฉากมารผจญ

จิตรกรรมฝาผนังตอนมารผจญ ของวัดที่ทำการศึกษามีจำนวน ๕ วัดนี้ มีตำแหน่งการวาง ภาพที่ค่อนข้างเหมือนกันเกือบทั้งหมดคือ บนผนังหุ้มกลองของพระอุโบสถตรงข้ามกับพระ ประธาน ยกเว้น จิตรกรรมภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ซึ่งมีได้อยู่บนผนังหน้ากลองตรงข้ามกับ พระประธาน แต่วางตำแหน่งอยู่ช่องระหว่างหน้าต่างแทน ทำให้ดูมีขนาดเล็กเมื่อเทียบกับวัดที่ ทำการศึกษาอื่น ๆ ซึ่งการวางภาพในลักษณะนี้อาจเกี่ยวข้องกับการที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ มิได้ เป็นคติเรื่องเทพชุมนุม ก็อาจเป็นไปได้

ชุดสี

การแสดงออกภายในฉากมารผจญนี้ วัดที่ทำการศึกษิต่างใช้ชุดสีเดียวคือ สีออกทึบทึม ทั้งด้านซ้ายและด้านขวามือของนางพระธรณี ซึ่งเป็นด้านที่มารผจญ และ มารพ่าย สิ่งที่น่าสังเกต คือ ฉากมารผจญที่วัดบางยี่ขันมีการใช้สีแตกต่างจากวัดอื่นที่ทำการศึกษา กล่าวคือ ด้านที่มารผจญใช้ชุด สีไม่แตกต่างจากวัดอื่นนัก ในขณะที่ด้านที่มารแตกพ่ายเพราะสายน้ำจากมวยผมของนางพระธรณี ช่างกลับวาดให้ดูมีสีสันสดใสอย่างจงใจ (ภาพที่ ๒๗) โดยที่ก่อนหน้านี้ไพร่พลพระยามารต่าง ๆ ล้วนแต่งกายด้วยสีเขียว ดำ หรือ แดง ปะปนกัน และชุดสีคู่ค่อนข้างไปในทางมืดมัว แต่ด้านที่มาร พ่าย ช่างกลับวาดสายน้ำให้มีสีฟ้าสดใส แม้แต่ช้างคีรีเมฆล์ของพระยามารยังมีกายเป็นสีฟ้า จำนวน ไพร่พลพระยามารที่เป็นยักษ์มารลดจำนวนลง กลับกลายเป็นชาวบ้าน หรือชาวต่างชาติ และสัตว์ ต่าง ๆ แทนที่

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน , ๑๓๗ - ๑๓๘.

การวาดภาพชาวต่างชาติในจิตรกรรมของแต่ละวัดนั้น ล้วนแล้วแต่คล้ายคลึงกัน อาจเป็นเพราะอยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ดังจะเห็นได้จากภาพชาวจีนที่แต่งกายเป็นจิว ซึ่งมักจะพบในจิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเสมอ โดยที่พบมารजूอยู่ในจิตรกรรมของวัดที่ทำการศึกษาจำนวน ๓ วัด คือ วัดคูสิดาราม วัดสุวรรณาราม และวัดทองธรรมชาติ มารजूนี้ไม่มีปรากฏอยู่ในจิตรกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย หรือหากมีก็ไม่หลงเหลือหลักฐานแล้ว ดังนั้นมารजूในจิตรกรรมที่วัดคูสิดาราม อาจเป็นการคิดสร้างสรรค์ขึ้นของช่าง หรืออาจเป็นการลอกเลียนมาจากของเก่าก็เป็นได้

ข้อสังเกตบางประการ

ภาพชาวต่างชาติที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังจากมารजूของวัดที่ทำศึกษานั้นมีลักษณะที่น่าสังเกต ดังต่อไปนี้

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์

ชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากมารजू ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ มีทั้งชาวตะวันตก ชาวเปอร์เซีย และชาวจีน ซึ่งทั้งสามชาตินี้ได้ปรากฏเรื่อยมาในจิตรกรรมจากมารजूในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่นที่วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี วัดช่องนนทรี กรุงเทพฯ เป็นต้น อีกทั้งทำการควมมั่วไต่กันของชาวตะวันตกกับชาวเปอร์เซียก็มีปรากฏมาก ในศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย ทั้งจิตรกรรมและลายรดน้ำ เนื่องจากเป็นจิตรกรรมที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์เป็นจิตรกรรมในยุคต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ ๑ และฝีมือช่างน่าจะสืบทอดมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังนั้นคตินิยมการวาดภาพเช่นนี้ก็น่าจะสืบทอดมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายด้วยเช่นกัน

วัดคูสิดาราม

ชาวต่างชาติที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังจากมารजू ภายในพระอุโบสถวัดคูสิดาราม ประกอบด้วยชาติตะวันตก ชาวเปอร์เซีย และชาวจีน เช่นเดียวกับที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ จิตรกรรมวัดคูสิดารามซึ่งเชื่อว่าเป็นจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัชกาลที่ ๑ นี้^{๒๖} ก็เช่นเดียวกันกับจิตรกรรมภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ คือ ได้รับรูปแบบและคตินิยมมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งหลักฐานที่เห็นได้ชัด คือ การวาดภาพชาวตะวันตกซึ่งยังคงแต่งกายตามแบบโบราณ คล้ายกับที่ปรากฏตามตู้พระธรรมลายรดน้ำในสมัยอยุธยาตอนปลาย ภาพชาวเปอร์เซียในจากมารजू ซึ่งมีลักษณะที่ท่าและการแต่งกาย ลายเส้น คล้ายกับชาวเปอร์เซียที่ปรากฏในจิตรกรรมภายในพระ

^{๒๖} สันติ เล็กสุขุม, จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๑ ความคิดเปลี่ยนการแสดงออกก็เปลี่ยนตาม, ๕๘.

อุโบสถวัดช่องนนทรี สมัยอยุธยาตอนปลาย จนชวนให้คิดว่าน่าจะเป็นการลอกเลียนแบบครูช่างการวาดภาพชาวจีนที่แต่งกายแบบจิวในฉากมารผจญของวัดคูสุตารามก็น่าจะเป็นต้นแบบให้กับวัดในสมัยหลัง ๆ เช่น วัดสุวรรณาราม และวัดทองธรรมชาติ ด้วยเช่นกัน

วัดสุวรรณาราม

เนื่องจากพระอุโบสถมีทรงสูง ทำให้ผนังหน้ากลองมีขนาดใหญ่และสูง จึงทำให้การวาดจิตรกรรมฝาผนังฉากมารผจญที่พระอุโบสถวัดสุวรรณารามนี้ มีภาพบุคคลเป็นจำนวนมาก ชาวต่างชาติที่ปรากฏในฉากมารผจญ ก็มีมากขึ้นตามลำดับ

สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับภาพมารในฉากมารผจญ ที่วัดสุวรรณาราม คือ

มารฝรั่งชี้แพะ ทางด้านซ้ายล่างของแม่พระธรณี (ภาพที่ ๒๘) มิได้ถืออาวุธมาแต่อย่างใด ซึ่งต่างจากมารคนอื่น และท่าทีที่กระทำคือ เอามือท้าวคาง ทำท่าประหนึ่งว่าจะมาหยั่งเชิงดูว่าเหตุการณ์จะเป็นอย่างไร ในความคิดเห็นของผู้เขียน หากลองคิดเปรียบเทียบโดยนำเอาศาสนาคริสต์เข้ามาเกี่ยวข้อง แปะนั้นมีความหมายเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวข้องไปในทางชั่วร้าย เป็นตัวแทนของซาตาน ดังนั้นการที่ฝรั่งชี้แพะเช่นนี้ ก็เป็นการแทนความหมายถึงซาตาน หรือมารในคริสต์ศาสนา แสดงว่าช่างได้ซ่อนความหมายของคำว่ามาร โดยการนำมารซึ่งเป็นมารอยู่แล้วมารวมไว้ในโพล์พลมารอีกครั้งหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีมารชี้แพะอีกตนหนึ่ง จากการแต่งกายน่าจะเป็นชาวไทย (ภาพที่ ๒๘) ดูท่าทางฉลาดกลัว ซึ่งก็มีได้ถืออาวุธใด ๆ เช่นกัน ผู้เขียนได้สันนิษฐานว่าภาพมารชี้แพะ ซึ่งแต่งกายคล้ายชาวไทยเช่นนี้ น่าจะหมายถึงชาวไทยที่เข้าร่วมกับศาสนาคริสต์

มารที่แต่งกายอย่างทหารฝรั่งเศสโบราณยังคงปรากฏอยู่ ท่ามกลางมารที่แต่งกายตามแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๓ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการรับเอารูปแบบงานช่างโบราณเข้ามาวาดใหม่ นั่นเอง

มีมารที่แต่งกายเป็นจิว ปรากฏในฉากมารผจญในวัดสุวรรณารามด้วยเช่นกัน ซึ่งน่าจะได้รับรูปแบบมาจากจิตรกรรมในยุคแรก ๆ ของกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น ที่วัดคูสุตาราม

มารแขกมุสลิม ทางด้านซ้ายของพระแม่ธรณี ยืนอยู่ด้านหน้าของแถวล่าง ไว้หนวดเคราสวมเสื้อลายดอกนุ่งผ้าโสร่ง ถือมิดพริ้ว (ดูภาพที่ ๑๐) มีสิ่งที่น่าสังเกต คือ การสวมเสื้อลายดอกดวงเช่นนี้ พบในชาวเปอร์เซีย ที่วัดช่องนนทรี สมัยอยุธยาตอนปลาย และวัดคูสุตาราม ซึ่งเป็นระยะต้นของสมัยรัตนโกสินทร์ จึงสันนิษฐานว่าช่างน่าจะรับรูปแบบมาจากงานช่างสมัยก่อนหน้า หรือไม่ก็อาจเป็นเพราะการนิยมผ้าลวดลายเช่นนี้ของชาวเปอร์เซีย และไม่ปรากฏภาพชาวมุสลิมสวมผ้าโพกศีรษะ ที่วัดสุวรรณารามเลย

วัดบางยี่ขัน

จิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญภายในพระอุโบสถวัดบางยี่ขัน มีสิ่งที่น่าสนใจคือ ไม่ปรากฏมารที่แต่งกายแบบชาวตะวันตกเลย เมื่อเทียบกับวัดต่าง ๆ ที่ทำการศึกษา พบเพียงศีรษะของเต่า ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชาวตะวันตกเท่านั้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจแปลกทั้ง ๆ ที่จิตรกรก็เป็นคนเดียวกับกับที่วาดภาพจิตรกรรมที่พระอุโบสถวัดสุวรรณาราม ซึ่งปรากฏชาวต่างชาติมากมาย

ปรากฏภาพชาวต่างชาติที่สันนิษฐานจากการแต่งกายว่าน่าจะเป็นชาวกระเหรี่ยง ซึ่งชาวกระเหรี่ยงนี้ปรากฏที่วัดบางยี่ขันแห่งนี้และไม่ปรากฏในจิตรกรรมจากมารผจญของวัดที่ทำการศึกษาเลย แต่มีการวาดไว้ในฉากพุทธประวัติบางตอนที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์

วัดทองธรรมชาติ

ชาวต่างชาติที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญภายในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ มีมารชาวตะวันตก และมารชาวจีนซึ่งแต่งกายเป็นงิ้ว ซึ่งข้อสังเกต มีดังนี้

มารชาวตะวันตก มีรูปแบบคล้ายคลึงกับทหารฝรั่งเศสโบราณที่ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมและตู้พระธรรมลายรดน้ำในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น ตู้พระธรรมลายรดน้ำที่วัดอนงคาราม กรุงเทพฯ ฯ และภาพลายรดน้ำที่หอเขียนวังสวัตน์ผัดภาค กรุงเทพฯ ฯ เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าช่างในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้รับเอารูปแบบมาจากงานในสมัยก่อน และมารงิ้วที่ปรากฏที่วัดนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับวัดสุวรรณาราม ซึ่งเป็นไปได้ว่าน่าจะได้รับรูปแบบมาจากวัดซึ่งมีจิตรกรรมก่อนหน้า คือ วัดคูสิดาราม

บทที่ ๔

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยกับชาวต่างชาติ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยกับชาวต่างชาติในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ชาวต่างชาติมีบทบาทกับสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว โดยชาวจีนเป็นพวกแรกที่เข้ามาติดต่อค้าขาย ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวตะวันตก โดยเฉพาะชาวยุโรปชาติโปรตุเกสได้เข้ามาติดต่อกับไทย ในรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พ.ศ. ๒๐๖๑ แต่การติดต่อสัมพันธ์เป็นไปอย่างกว้างขวางในสมัยอยุธยาตอนปลาย รัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บรรดาชาวต่างชาติเหล่านี้บ้างก็เข้ามาเพื่อค้าขาย บ้างก็เข้ามาเผยแพร่ศาสนา บ้างก็เข้ามารับราชการ มีภาพชาวต่างประเทศปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังเสมอ ภาพเหล่านี้ เรียกว่า ภาพสิบสองภาษา การวาดภาพจิตรกรรมในลักษณะนี้สื่อให้เห็นว่าสังคมไทยในสมัยอยุธยานั้น มีการจำแนกตัวเองออกจากคนอื่น^{๒๔} ในสังคม และใช้เกณฑ์ทางภาษาเพื่อแยกคนอื่นออกจากตัวเอง หรือที่เรียกว่า “สิบสองภาษา” นั้น ก็เพื่อแบ่งคนออกเป็นกลุ่ม ๆ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว สังคมสมัยอยุธยามีการติดต่อกับชาวต่างชาติมากกว่า “สิบสองภาษา” เช่น ญี่ปุ่น จีน โปรตุเกส ฮอลันดา ฝรั่งเศส มอญ พม่า ลาว เขมร ญวน กะเหรี่ยง ข่า ละว้า เคนมาร์ค สเปน อังกฤษ แขกมกคะสัน แขกเปอร์เซีย แขกฮินดู ลิงหล พวกอิเหนา(ชาวมุสลิมในมลายู) ฯลฯ ดังที่ได้ปรากฏในเอกสารว่าราชสำนักอยุธยาเคยให้ข้อมูลกับ นายเดอ ลาลูแบร์ ว่าราชอาณาจักรสยามนั้นมีชาวต่างชาติภาษา เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยามากกว่า ๔๐ ชาติภาษา ชาวต่างชาติเหล่านี้ ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ในประเทศไทย และสืบเชื้อสายขยายรกรากกันมาเรื่อย ๆ จนเข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในตอนต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ชาวต่างชาติเริ่มเข้ามาในเมืองไทยบ้างแล้ว โดยในสมัยรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ ยังคงมีไม่มากนัก แต่เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการเปิดเสรีการค้ากับต่างประเทศ จึงเป็นเหตุให้ชาวต่างชาติพากันหลั่งไหลเข้ามาค้าขาย รวมทั้งตั้งถิ่นฐานรกรากอยู่ในประเทศไทย หลักฐานที่เกี่ยวกับชาวต่างชาติในสมัยรัตนโกสินทร์มีปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดาร และบันทึกต่าง ๆ ซึ่งโดยมากชาวต่างชาติมักเป็นผู้บันทึก ที่วัดพระเชตุพนมีคำจารึกที่เกี่ยวข้องกับชาวต่างชาติต่างภาษาที่เข้ามาติดต่อกับประเทศไทย เป็นโคลงประกอบรูปหล่ออยู่ตามศาลาราย ๑๖ หลังของวัด ว่าด้วยชนชาติต่าง ๆ ๓๒ ภาษาด้วยกัน^{๒๕} เรียกว่า “สิบสองภาษา”^{๓๐}

^{๒๔} คนอื่นในที่นี้ คือชาวต่างชาติ

^{๒๕} ดูรายละเอียดโคลงที่กล่าวถึงชาวต่างชาติได้ใน นิยะดา เหล่าสุนทร , ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน (กรุงเทพฯ : วัดพระเชตุพน , ๒๕๔๔)

ใจความสำคัญของจารึกนี้กล่าวถึงเชื้อชาติ การแต่งกาย ถิ่นที่อยู่ และลักษณะพิเศษบางอย่างเกี่ยวกับธรรมเนียมประเพณีของชาวต่างชาติเหล่านั้น นอกจากโคลงดังกล่าวแล้ว ในพระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ยังปรากฏเรื่องราวของชาวต่างชาติอยู่มากมาย เช่น ลาว ญวน เขมร มอญ อังกฤษ จีน พม่า อเมริกัน เป็นต้น นอกจากนี้การกล่าวถึงชาวต่างชาติยังมีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ด้วยเช่นกัน เช่น พระอภัยมณี และนิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่

ในจำนวนชาวต่างชาติที่เข้ามามีความสัมพันธ์กับราชธานีกรุงเทพ ฯ มีบางเชื้อชาติเท่านั้นที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการทางสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังต่อไปนี้

๑. ชาวตะวันตก

ชาวตะวันตก ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทยตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ ๒๐ เมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าแห่งใหม่ นอกจากพ่อค้าวานิชแล้ว ยังมีชาวตะวันตก ชาติโปรตุเกส เข้ามาเป็นทหารรับจ้างจำนวนมาก ในสมัยรัชกาลพระไชยราชา ชาวโปรตุเกสได้อาสาไปรบกับพม่าที่เมืองเชียงไกรเชียงกราน จนได้รับชัยชนะ จึงทรงพระราชทานที่ดินให้สร้างบ้านเรือนและสร้างวัดตามศาสนาของตนในกรุงศรีอยุธยาได้ จดหมายเหตุลาลูแบร์ได้กล่าวไว้ว่า ในสมัยพระนารายณ์มหาราชมีชาวโปรตุเกส ชาวฝรั่งเศส ชาวฮอลันดา และชาวอังกฤษ ต่างดำเนินการแข่งขันกันเพื่อความยิ่งใหญ่ในด้านการค้า

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาติตะวันตกที่เข้ามาติดต่อกับไทยเป็นชาติแรก คือโปรตุเกส ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่อจากนั้น หูดอังกฤษจึงเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๒ คือ จอห์น ครอเฟิร์ด มาถึงเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๔ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ทางการเมือง เศรษฐกิจและการค้า หูดอังกฤษคนต่อมา คือ ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่ เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ด้วยวัตถุประสงค์เช่นเดียวกัน และมีการทำสัญญาทางการค้าไว้ด้วย ต่อมาหูดอังกฤษคนที่ ๓ เข้ามาปลายรัชกาลที่ ๓ คือ เซอร์เจมส์ บรู๊ค แล้วกลับไปโดยปราศจากผล ซึ่งระบายนั้นประเทศไทยเริ่มรู้ถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากอิทธิพลอำนาจของตะวันตกแล้ว นอกจากนี้ชาวตะวันตกยังมีความต้องการที่จะเผยแพร่คริสต์ศาสนา และต้องการปลดปล่อยประเทศที่ค้ำค้ำให้พ้นจากความป่าเถื่อน ซึ่งได้เรียกภารกิจนี้ว่า “ภาระของคนขาว” แต่ในความเป็นจริงแล้ว สิ่งนี้อ้างถึงนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งในข้ออ้างของการล่าอาณานิคมของจักรวรรดินิยมตะวันตกเท่านั้น

ความสัมพันธ์ของชาวไทยกับชาติตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึง รัชกาลที่ ๒ นั้น เป็นไปอย่างไร้แว้งใจนัก ด้วยคนไทยกลัวว่าชาติตะวันตกจะเข้ามาก่อปัญหาอันวุ่นวายทางการเมือง เช่นเดียวกับในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ฮอลันดาและฝรั่งเศสเข้ามาก่อความฉ้อฉลใน

^{๓๐} แม้ว่าจะเรียกว่าสิบสองภาษาแต่ในโคลงมีการอธิบายเชื้อชาติต่าง ๆ ไว้มากกว่า ๑๒ ภาษา

ตอนปลายของรัชกาล แต่ความคิดนี้ได้เปลี่ยนไปในสมัยของรัชกาลที่ ๓ ทรงดำเนินนโยบายกับประเทศตะวันตกอย่างรอบคอบและระมัดระวัง และทรงประนีประนอมยอมทำสัญญากับชาติตะวันตกเป็นครั้งแรก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีชาวตะวันตกเข้ามาในเมืองไทยเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นนักการทูต พ่อค้า และมิชชันนารี ซึ่งปรากฏหลักฐานภาพชาวตะวันตกในจิตรกรรมตามวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

ในด้านศาสนานั้น กลุ่มมิชชันนารีชาวอเมริกัน ได้เข้ามาในเมืองไทยเพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนา แต่รัฐบาลไทยก็ได้แสดงความรังเกียจ โดยไม่อนุญาตให้แจกหนังสือสอนศาสนาแก่คนไทย และได้จับกุมพวกครูไทยซึ่งสอนในโรงเรียนฝรั่ง นอกจากนี้มิชชันนารียังกระทำการบางอย่างซึ่งสร้างความไม่พอใจพระทัยให้กับรัชกาลที่ ๓ เป็นอย่างมาก ถึงกับรับสั่งให้เนรเทศบาทหลวงฝรั่งเศสจำนวน ๘ รูปไปอยู่ที่สิงคโปร์และปีนัง เนื่องจากหาว่าการปล่อยนกปล่อยปลาเป็นลัทธิเดิรถีย์และขัดต่อศาสนาคริสต์ ยิ่งกว่านั้นคณะหมอสอนศาสนาเหล่านี้ไม่ประสบความสำเร็จในการชักนำคนไทยให้เข้ารับรีต จึงได้กล่าวโจมตีพุทธศาสนาเพื่อเปลี่ยนใจให้คนไทยเข้ารับรีต ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการสร้างความไม่พอใจแก่ผู้นำและประชาชนในสมัยนั้น สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพิจารณาถึงอันตรายอันจะเกิดขึ้นเพราะอิทธิพลจากชาวตะวันตก และได้สรุปว่าอันตรายจากตะวันตกนั้นจะรุนแรงมากกว่า ดังที่พระองค์ตรัสก่อนสวรรคตว่า “การศึกษาสงครามข้างญวน ข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียทีเขาได้”^{๓๑}

๒. ชาวมุสลิม

มีหลักฐานว่าชาวมุสลิมได้ติดต่อกับไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว โดยจากหลักฐานที่พบในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๑ มีคำบางคำที่คาดว่าจะเป็นคำที่ได้รับมาจากชาวมุสลิมชาติเปอร์เซียปรากฏอยู่

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชาวไทยและชาวมุสลิม จากภาพจิตรกรรมฝาผนังต่าง ๆ อีกทั้งผู้พระธรรมลาภรคน้ำ ที่เขียนเป็นภาพชาวมุสลิมชาติเปอร์เซียจำนวนหลายภาพ เช่น จิตรกรรมภายในพระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดช่องนนทรี กรุงเทพฯ ฯ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีระบุเหตุการณ์เกี่ยวกับเรื่องของชาวมุสลิมชาติเปอร์เซีย ในบันทึกของคณะทูตเปอร์เซียที่เข้ามาในสมัยรัชกาลของ

^{๓๑} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ (กรุงเทพฯ ฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๘) , ๑๕๒.

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ว่าเป็นชาวเปอร์เซียมีคู่แข่งทางการค้าและการเมืองคือชาวตะวันตกที่เข้ามาในประเทศไทยในภายหลัง^{๓๒}

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวมุสลิมจำนวนหนึ่งได้อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา และตั้งหลักแหล่งอยู่ที่คลองบางกอกใหญ่ และที่อื่น ๆ บ้างก็มี หลักฐานเกี่ยวกับชาวมุสลิมนั้นมีปรากฏให้เห็น ได้แก่ โคลงจารึกวัดพระเชตุพน ซึ่งได้ระบุไว้ว่า ชาวมุสลิมมีหลายจำพวก เช่น แจกปะถ่าน แจกจุเหลี้ย แจกฮินดู แจกมลายู และแจกจาม นอกจากนี้ยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดหลายแห่ง ปรากฏภาพชาวมุสลิมปะปนกับคนไทย ด้วยเช่นกัน

ในด้านความเชื่อทางศาสนาของชาวมุสลิม นั้นแตกต่างจากชาวไทย ซึ่งศาสนาอิสลามเห็นว่าการฆ่าสัตว์นั้นไม่บาป และไม่บูชารูปเคารพ จึงเป็นการยากยิ่งนักที่ชาวมุสลิมจะเผยแพร่ศาสนาอิสลามมายังชาวไทยได้ นอกจากนี้ยังมีประกาศข้อห้ามในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ.๒๒๑๗)^{๓๓} ซึ่งออกโดยพระเจ้าตากสิน ว่า คนที่เข้ารับในศาสนาอิสลามนั้น ถือว่าเป็นพวกนอกศาสนา เป็นคนไม่มีกฎหมาย และไม่ประพฤติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อตายไปจะต้องตกนรกอเวจี เพราะทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมทรามลง ด้วยเหตุนี้จึงขอห้ามมิให้ชาวไทยหรือมอญ เข้าพิธีของศาสนาอิสลาม หากฝ่าฝืนให้ต้องโทษประหารชีวิต ดังนั้นจะเห็นได้ว่า คนไทยในสมัยนั้น มองศาสนาอิสลามเป็นพวกมิชญาทีฐ์ อย่างไม่ต้องสงสัย

๓. ชาวจีน

ความสัมพันธ์กับชาวจีนมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว โดยเป็นพ่อค้าเดินเรือมาค้าขายในบริเวณอ่าวไทย ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า พ่อค้าชาวจีนเข้ามาตั้งหลักแหล่งการค้าและท่าจอดเรือในบริเวณอ่าวไทยหลายแห่ง ก่อนที่ชาวไทยจะเข้ามาตั้งตัวเป็นปึกแผ่นที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘^{๓๔}

ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จดหมายเหตุลาลูแบร์กล่าวว่า ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มีคนจีนประมาณ ๓,๐๐๐ คนในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งส่วนมากเป็นพ่อค้ามาตั้งหลักแหล่งค้าขายชั่วคราว ต่อมาเมื่อได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ไทยและขุนนาง ทำให้ชาวจีน

^{๓๒} ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทยและสำเภากษัตริย์สุลัยมาน (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๑๗), ๑๔.

^{๓๓} ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๕, ๘๕-๘๑.

^{๓๔} พลกูด อังกินันท์ “บทบาทของชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระเจ้าอู่ฮั่ว.” (ปริชญานิพนธ์เสนอต่อ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, ๒๕๑๔) : ๗. อ้างถึงใน ขจิตกัย บุรุษพัฒน์. ชาวจีนในประเทศไทย. (กรุงเทพฯ ๑ : แพร่พิทยา, ๒๕๑๗), ๒๒.

อพยพเข้ามามากขึ้น ซึ่งช่วงที่ใกล้จะเสียกรุงแก่พม่า นั้น ปรากฏว่ามีชาวจีนในประเทศไทยอยู่ถึง ๖,๐๐๐ คน ^{๓๕}

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีชาวจีนเข้ามาในประเทศไทยมากยิ่งขึ้น เพราะเกิดเหตุวุ่นวายในประเทศจีน ชาวจีนจึงออกจากประเทศมาเสี่ยงโชค เพราะรัฐบาลไทยในสมัยนั้นไม่มีการกีดกันชาวจีนและได้อาศัยชาวจีนในการทำกิจการหลายอย่าง เช่น การต่อเรือสินค้า การเดินเรือ การส่งสินค้าไปจำหน่ายต่างประเทศ เรือสินค้าหลวงที่ไปค้าขายที่ประเทศจีนเมื่อกลับจะรับชาวจีนมาเป็นจำนวนมาก ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ชาวจีนเข้ามาในประเทศไทยปีละ ๑,๒๐๐ คน ^{๓๖} ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ เกิดความหนาแน่นมากในเขตเมืองบางกอก ทำให้ทางการต้องออกกฎหมายควบคุมการอพยพของชาวจีน ^{๓๗} ชาวจีนที่มาอยู่ในประเทศไทยได้ประกอบอาชีพที่ตนถนัด เช่น ค้าขาย ทำไร่ทำสวน ทำน้ำตาล ดมเหล้า รวมทั้งเป็นนายอากร ซึ่งการเป็นเจ้าภาษีนายอากรนี้เกิดขึ้นเมื่อรัฐบาลไทยมีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการค้าแบบผูกขาด ซึ่งทำมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เพราะชาวตะวันตกไม่เห็นด้วยกับระบบนี้ จึงเริ่มให้พ่อค้าชาวจีนผูกขาดทางการค้าแทน จนชนชาตินี้ได้เป็นผู้นำทางเศรษฐกิจในเวลาต่อมา และในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้เองที่ชาวจีนได้ก่อความไม่สงบขึ้นโดยพวกสมาคมลับ ที่เรียกตนเองว่า ตัวเหี้ย หรือ อั้งยี่ ซึ่งเป็นเรื่องผลประโยชน์ที่ขัดกับกฎหมายบ้านเมือง คือ การค้าฝิ่น ต่อมาถูกปราบปรามได้ในปี พ.ศ. ๒๓๕๑ สมาคมนี้จึงล้มเลิกไป นอกจากนี้ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย หากเป็นคนมั่งคั่งร่ำรวยก็มักบริจาคเงินโดยเสด็จพระราชกุศล เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ชาวจีนได้บริจาคเงินสร้างวัดเป็นจำนวนมาก ^{๓๘}

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ ๓ แทบทุกแห่งจะมีภาพชาวจีนแทรกอยู่ รวมทั้งรูปแบบของสถาปัตยกรรมหรืออาคารบ้านเรือนอย่างจีนก็มีปรากฏอยู่ในภาพด้วยเช่นกัน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดของชาวจีนและชาวไทยได้เป็นอย่างดี

ในด้านศาสนานั้น ชาวจีนนับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกับคนไทย เพียงแต่ต่างนิกายกันเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่เกิดปัญหาใด ๆ ตามมาเลย

^{๓๕} ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๕ (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๘) , ๔๑๔.

^{๓๖} จารุวรรณ ธรรมวัตร, “ชาวต่างชาติต่างภาษาในวรรณกรรมของสุนทรภู่,” ศิลปวัฒนธรรม ๘ , ๑๒ (ตุลาคม ๒๕๓๐) : ๑๐๑-๑๐๕.

^{๓๗} ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ แปลโดย กาญจณี สมเกียรติสกุล และยุพา ชมจันทร์ (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๑๕) , ๑๐๔-๑๐๕.

^{๓๘} แสง โสม เกษมศรี และ วิมล พงศ์พิพัฒน์, ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๒๕- พ.ศ. ๒๓๕๔) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๓) , ๒๒๒.

๔. ชาตอื่น ๆ

ชาวต่างชาติซึ่งอพยพเข้ามาในเมืองไทยเป็นจำนวนมากมานั้น นอกจากชาวจีนแล้ว ยังมี ชาวลาวและเขมร และพวกอื่น ๆ อาทิ ชาวมอญ ชาวญวน^{๓๕} อีกด้วย ซึ่งในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะชาว ญวนหรือชาวจามเท่านั้น^{๓๖} เนื่องจากปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังที่ทำการศึกษา

มีชาวญวนอาศัยอยู่ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นจำนวนมาก โดยในสมัยรัชกาลที่ ๑ องเชียงสือ ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ของญวนและบริวาร ได้หนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารและได้ โปรดพระราชทานที่ตั้งบ้านเรือนให้อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลคอกกระบือ และเมื่อรัชกาล ที่ ๓ ชาวญวนได้ถูกกวาดต้อนมาจากสงครามที่ประเทศเขมร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ และรัชกาลที่ ๓ ได้โปรดพระราชทานให้ชาวญวนตั้งบ้านเรือนอยู่ในกรุงเทพฯ ด้วย นับว่าความสัมพันธ์กับญวน นั้น เป็นไปในทางที่ไม่ค่อยราบรื่นนัก เนื่องจากในระยะต้นกรุงรัตนโกสินทร์จะประสบปัญหาการ แย่งเมืองขึ้นกันและกันเสมอ คือประเทศเขมร แต่ไทยและญวนก็ได้จึงเกลียดชังกัน อาจเป็น เพราะการที่มีเขมรเป็นกันชนอยู่ และฝ่ายไทยยังเห็นความสำคัญในการติดต่อค้าขายกับญวนก็ อาจเป็นไปได้

จากการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนัง และความสัมพันธ์ของชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทำให้สามารถตอบข้อสันนิษฐานการศึกษา จำนวน ๒ ข้อที่ได้ตั้งไว้ ดังนี้

๑. เป็นไปตามที่ได้สันนิษฐานไว้ว่า จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เรื่อง พุทธประวัติตอนมารผจญนั้น น่าจะได้รับการสืบทอดมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายทั้งคติและ รูปแบบการวาดจิตรกรรม เนื่องจากส่วนประกอบบางประการ เช่น ชาวต่างชาติในจิตรกรรมบางวัด มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับฝีมือช่างอยุธยา จนชวนให้คิดว่าคงจะเลียนแบบฝีมือครูช่าง ซึ่งต่อมา ชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาติฝรั่งเศส จากจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้กลายมาเป็น สัญลักษณ์ในเรื่องปรัมปราคติตอนฉกมารผจญไปโดยอัตโนมัติ และเราสามารถพบเห็นสัญลักษณ์ ชาวต่างชาติเช่นนี้ ในภาพทหารฝรั่งสวมหมวกปีกกว้าง แต่งกายแบบฝรั่งเศสโบราณในจิตรกรรม ฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่บ่อยครั้ง แม้ว่าลักษณะการแต่งกายของชาติตะวันตกในสมัย นั้นจะได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตาม

รูปแบบการวาดภาพชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังฉกมารผจญ ในสมัยอยุธยาตอนปลาย กับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีความแตกต่างกันในรายละเอียดต่าง ๆ เช่น การแต่งกาย เชื้อ ชาติต่าง ๆ ที่เข้ามา อาทิปกริยาในภาพจิตรกรรม ซึ่งความแตกต่างที่ปรากฏในจิตรกรรมเหล่านี้

^{๓๕} ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, ๕๕.

^{๓๖} ชาวจามคือชาติญวนที่อยู่ทางตอนใต้ของประเทศเวียดนาม หรือเรียกว่า แยกจาม

สะท้อนให้เห็นภาพความสัมพันธ์ของชาวต่างชาติและชาวไทย รวมทั้งสถานการณ์บ้านเมืองที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ดังนั้นการเขียนภาพชาวต่างชาติลงไปในฉากมรดก อาจเป็นเพราะสถานการณ์บ้านเมืองในระยะหลังซึ่งชาวต่างชาติเข้าไปมีบทบาทมาก ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และการศาสนา

๒. การที่ช่างเขียนภาพจิตรกรรมชาวต่างชาติให้เป็นพลพรรคมารในจิตรกรรมฝาผนังตอนมรดกในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น น่าจะเป็นเพราะสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไปในแง่ลระหว่างชาวไทยกับชาวต่างชาติ ซึ่งความสัมพันธ์แง่ลบนี้มีมาสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายแล้ว โดยที่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ มีพระโอรสองค์หนึ่งชื่ออัญญาหลวง ได้กล่าวถึงข้อห้ามของชาวไทยกับชาวต่างชาติไว้ว่า “ ราษฎรข้าแผ่นดินชายหญิงไทยหรือมอญ^{๔๑} บ่มียำบ่มักแล้วพระราชอาญาพระราชกำหนดกฎหมาย เห็นพัสดุข้าวของเงินทองของมฤจฉาทิฐินอมาค้าขายแต่นานาประเทศ นอกค่านต่างแดน และยกลูกสาวหลานสาวให้เป็นเมียฝรั่ง อังกฤษ วัลันดา ชะวา มลายู อันต่างศาสนา แลให้เข้ารีตถืออย่างมฤจฉาทิฐินอกศาสนา ท่านว่ามันผู้นั้นเป็นเลี่ยนหนามในแผ่นดิน ...มันจะติคมาเบียดเบียนพระนครราชธานีขอบขัณฑสีมา พระพุทธศาสนาก็พลอยจะเศร้าหมองไป”^{๔๒} ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ฝ่ายปกครองในสมัยอยุธยามีความสัมพันธ์ในแง่ลบกับชาวต่างชาติ และพยายามที่จะห้ามมิให้ราษฎรติดต่อกับชาวต่างชาติไม่ว่าใด ๆ ก็ตาม

ซึ่งต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้เกิดข้อระแวงรังเกียจที่ท่าของชาวตะวันตก ซึ่งมีแสนยานุภาพทางทหาร และมีความตั้งใจที่จะยึดกรุงเทพฯ ๑ เป็นเมืองขึ้นดังปรากฏในหนังสือของจอห์น ครอบเฟิร์ด^{๔๓} อีกทั้งยังมีข้อรังเกียจในการที่หมอสอนศาสนาได้กล่าวโจมตีศาสนาพุทธ ทำให้ไทยมองว่า ชาวต่างชาติเป็นพวกมิฉฉาทิฐิ เหมือนกับที่เขียนในโคลงต่างภาษาวัดพระเชตุพนว่า ชาตินอื่น ๆ เป็นพวก “โฉฉชาติ” หรือมิฉฉาทิฐิ ดังนั้นการวาดภาพชาวต่างชาติให้ปะปนอยู่ในหมู่พลพรรคพระยามารตอนฉากมรดก น่าจะมาจากข้อระแวงรังเกียจดังกล่าว และเปรียบเทียบให้ชาวต่างชาติเป็นเสมือนหมู่มารที่มาทำลายพุทธศาสนา และประเทศไทยนั่นเอง

^{๔๑} ในที่นี้ในถือว่ามอญมิได้เป็นชาวต่างชาติ

^{๔๒} พระโอรสองค์หนึ่งชื่ออัญญาหลวง อ้างใน ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, ๑๐๒-๑๐๓.

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน วิไลเลขา ถาวรธนสาร, *ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๕)

บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษา

จิตรกรรมฝาผนังจากमारผจญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจากวัดที่ทำการศึกษา ได้แก่ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ วัดคูสิดาราม วัดสุวรรณาราม วัดบางยี่ขัน และวัดทองธรรมชาติล้วนแต่ปรากฏภาพชาวต่างชาติในฉากमारผจญจำนวนมาก ทั้งชาวตะวันตก ชาวมุสลิม ชาวจีน และชาวจาม โดยที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และวัดคูสิดารามยังคงมีจิตรกรรมฝาผนังที่มีความเป็นแบบแผนและยังคงฝีมือช่างเหมือนกับในจิตรกรรมฝาผนังในสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งน่าจะเป็นเพราะในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึง รัชกาลที่ ๒ ยังคงมีชาวต่างชาติเข้ามาไม่มากนัก ทำให้การวาดภาพชาวต่างชาติในจิตรกรรมฝาผนังจากमारผจญ ยังคงต้องรับรูปแบบมาจากงานช่างในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น ที่วัดช่องนนทรี กรุงเทพฯ หรือตู้พระธรรมต่าง ๆ และช่างที่วาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในระยะต้นของกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ก็น่าจะยังคงเป็นช่างในสมัยอยุธยาตอนปลายที่ยังคงหลงเหลืออยู่ จึงยังคงวาดภาพชาวตะวันตกแบบที่เคยเป็นมา

จิตรกรรมฝาผนังที่วัดสุวรรณาราม วัดบางยี่ขัน และวัดทองธรรมชาติ นั้น เป็นงานในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งจิตรกรรมฝาผนังที่วัดสุวรรณารามแสดงให้เห็นว่ามีชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวตะวันตก ปรากฏอย่างมาก ทั้งในฉากमारผจญ และฉากพุทธประวัติอื่น ๆ จากภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชาวไทยและชาวต่างชาติในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งจากการศึกษาเอกสารหลักฐานในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พบว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวตะวันตกได้พากันหลั่งไหลเข้ามามาก เนื่องจากการเปิดเสรีทางการค้าและการทำสัญญากับชาติอังกฤษ ซึ่งชาวตะวันตกที่เข้ามามีทั้ง ชาวอังกฤษ ชาวอเมริกัน ชาวดัตช์ ชาวฝรั่งเศส ฯลฯ ได้เข้ามาพร้อมกับการนำมาซึ่งวิทยาการใหม่ ๆ แต่กระนั้นก็ยังคงสร้างปัญหาให้กับประเทศไทยอยู่เสมอ เช่น ชาวจีนพากันก่อความวุ่นวายและตั้งสมาคมลับ ชาวมุสลิมก็มีปัญหาในการนับถือศาสนาที่ไม่เหมือนคนไทย อีกทั้งชาวตะวันตกต่างเข้ามาเพื่อวัตถุประสงค์ในการขยายอำนาจและเอาเปรียบคนไทย ชักนำให้คนไทยเข้ารับโดยกล่าวโจมตีพุทธศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้คนไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแสดงท่าทีระแวงรังเกียจดังกล่าวและแสดงออกถึงความสัมพันธ์ในแง่ลบ ซึ่งได้ส่งผลต่อภาพจิตรกรรมฝาผนัง ดังเช่น จิตรกรรมที่ฝาผนังพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย ที่ได้สอดแทรกชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน การแต่งกายที่สมจริง และสภาพเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นระหว่างชาวต่างชาติและชาวไทยในสมัยนั้น

และในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้เอง ที่โปรดให้จารึกโคลงคนต่างภาษา และเขียนภาพจิตรกรรมชาวต่างชาติ ไว้ที่ศาลารายรอบสระเบญจวัดพระเชตุพน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการจำแนกชาวต่างชาติออกจากสังคมในสมัยนั้น โคลงบางบทจารึกไว้ว่า ชาติบางชาติเป็นพวกโหดชาติ และมีฉันทิฉู้ ด้วยการที่คนไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติและนับเป็นมาตรฐานแบบอย่าง ทำให้คนไทยของชาวต่างชาติว่าคนนอกพระพุทธศาสนา หรือพวกเดียรถีย์ นั่นเอง

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า การวาดภาพชาวต่างชาติชนชาติต่าง ๆ ไว้ในจิตรกรรมฝาผนังฉากमारผจญของวัดที่ทำการศึกษา เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดงานช่างมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายทั้งคติและรูปแบบการวาดจิตรกรรม และการที่ช่างเขียนภาพชาวต่างชาติให้เป็นพลพรรคมารในจิตรกรรมฝาผนังฉากमारผจญในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น น่าจะมาจากความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไปในแง่ลบระหว่างชาวไทยกับชาวต่างชาติ ซึ่งมีมาสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายและสืบทอดมาสู่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๑ ชาวเปอร์เซียขี่ม้า ในฉากमारผจญ ที่พระอุโบสถวัดช่องนนทรี

ที่มา: น ฌ ปากน้ำ [นามแฝง], วัดช่องนนทรี (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๒๕), ๘๖.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๒ จิตรกรรมฝาผนังฉากमारผจญ ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

บทกวีวิทยาลัษณศิลป์ ปากกร ส่วนวนลิขสิทธิ์
ภาพที่ ๓ ชาวตะวันตกและชาวเปอร์เซีย ในจิตรกรรมฝาผนังจากมารผจญ ภายในพระที่นั่ง
พุทธไสวรรรย์

ภาพที่ ๔ ชาวตะวันตกจับวัว ในจิตรกรรมฝาผนังจากमारผจญ ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

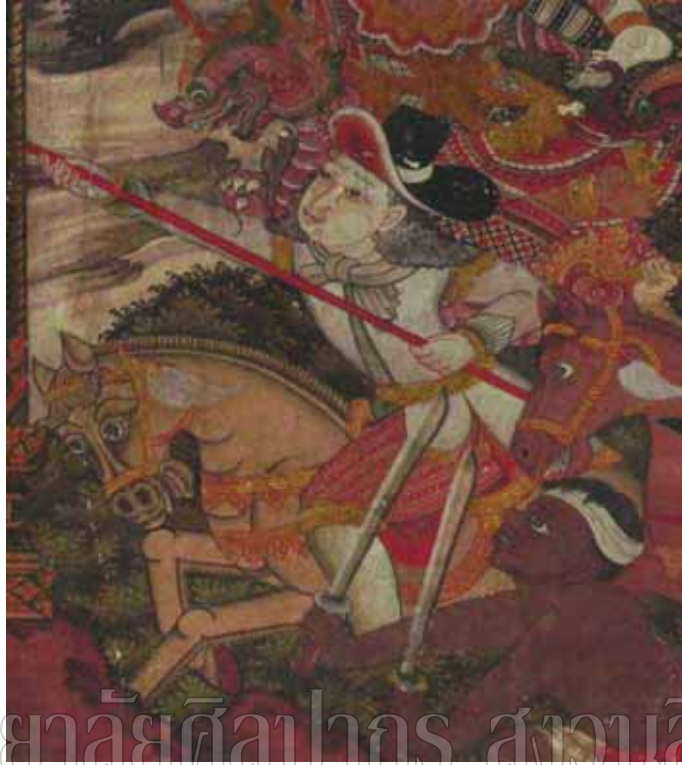

ภาพที่ ๕ ภาพชาวจีน ในจิตรกรรมฝาผนังฉากमारผจญ ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
ภาพที่ ๖ จิตรกรรมฝาผนังนักษัตรพญานาคภายในพระอุโบสถวัดคูหาสวรรค์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงอนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๗ มารชาวตะวันตก ในจิตรกรรมฝาผนังจากमारผจญ ภายใตพระอุโบสถวัดคูลีตาราม

มหาวิทยาลัยศิลปากร งามนลินศิลา

ภาพที่ ๘ ผู้พระธรรมลายรดน้ำภาพชาวต่างชาติ สมัยอยุธยาตอนปลาย
ที่มา : น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง], ผู้พระไตรปิฎก (กรุงเทพฯ ฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๓), ๔๐.

ภาพที่ ๕ ชาวมุสลิมชาติเปอร์เซียในจากमारพญ ภายใพระอุโบสถ วัดคูสิตาราม

ภาพที่ ๑๐ ชาวมุสลิมในจิตรกรรมจากมารผจญ ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม
มหาวิทยาลัยศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๑๑ ชาวจีนชุดสีแดงในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดคูศิตาราม
มหาวิทยาลัยสุโขทัยศิลปศึกษา

มหาวิททยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๑๒ ชาวจีนแต่งกายเป็นงู ในจิตรกรรมฉากมารผจญ ภายในพระอุโบสถวัดคูสิตาราม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๑๓ ชาวตะวันตกแต่งกายอย่างชาวฝรั่งเศส ในฉากมรณัญ ภายในพระอุโบสถ
วัดสุวรรณาราม

ภาพที่ ๑๔ ชาวตะวันตกขี่ม้า ในจิตรกรรมจากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๑๕ ชาวตะวันตกที่น่าจะเป็นชาติคัทซ์ ในจิตรกรรมนากมารผจญ ภายในพระอุโบสถ
วัดสุวรรณาราม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาจิตรกรรม
ภาพที่ ๑๖ ชาวคอคซหรือชาวคัทซ์ ในภาพจิตรกรรมที่ศาลารายวัดพระเชตุพน
ที่มา : ภาพจากแผ่นพับของสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพที่ ๑๗ ชาวมุสลิมในจิตรกรรมจากมารผจญ ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนหนังสือ

ภาพที่ ๑๘ ภาพชาวจีนจำนวน ๒ คน ในจิตรกรรมฉากมารผจญ ภายในพระอุโบสถ
วัดสุวรรณาราม

ภาพที่ ๑๕ ชาวต่างชาติที่น่าจะเป็นชาวจาม ในจิตรกรรมฉากรมารผจญ ภายใพระอุโบสถ
มหาเวทย์มนต์วิเศษป่ากริ สงวณผลชศกริ
วัดสุวรรณาราม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๒๐ ชาวจาม ในภาพจิตรกรรมที่ศาลารายวัดพระเชตุพน
ที่มา : ภาพจากแผ่นพับของสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

ภาพที่ ๒๑ ชาวตะวันตกที่มีรูปร่างเป็นเต่า ในจิตรกรรมจากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดบางยี่ขัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๒๒ ชาวกระเหรี่ยง ในจิตรกรรมฉากमारพจญ ภายในพระอุโบสถวัดบางยี่ขัน
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๒๓ ชาวมุสลิม ในจิตรกรรมจากมารผจญ ภายในพระอุโบสถวัดบางยี่ขัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
ภาพที่ ๒๔ ชาวต่างชาติ ๒ คน ในจิตรกรรมฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
ภาพที่ ๒๕ มารชาวฝรั่งเศส ในจิตรกรรมจากมารผจญ ภายในพระอุโบสถวัดทองนพคุณ

มหาวิทยาลัษยศิลป์ากร สงวนลิขสิทธิ์
ภาพที่ ๒๖ มารัจวในจิตรกรรมจากมารผจญ ภายใพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๒๗ ฉากमारผจญ ภายในพระอุโบสถวัดบางยี่ขัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สอนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๒๘ ชาวตะวันตกขี่แพะ ในจิตรกรรมฉากमारพญู ภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

รูปที่ ๒๕ คนจี๊แพะที่คิดว่าน่าจะเป็นชาวไทย ในฉากमारผจญ ภายใพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม

บรรณานุกรม

- กมลดา กองสุข. “มารผจญในจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๓๔.
- กรมการศาสนา. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 2**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖.
- กรมศิลปากร. **ประวัติวัดสุวรรณาราม**. กรุงเทพฯ ฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, ๒๕๐๘.
- _____. **ประวัติวัดคูสิตาราม**. กรุงเทพฯ ฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, ๒๕๐๒.
- กฤษณศักดิ์ กัณฐสุทธิ. “การศึกษาสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ จากภาพ
จิตรกรรมฝาผนังภายในกรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชา
โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๗.
- ขจัตถัย บุรุษพัฒน์. **ชาวจีนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ ฯ : แพร์พิทยา, ๒๕๑๗.
- ควอริช เวสต์. **การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ**. แปลโดย กาญจณี สมเกียรติสกุล
และ ยูพา ชมจันทร์ .กรุงเทพฯ ฯ : เจริญวิทย์ การพิมพ์, ๒๕๑๕.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. “ชาวต่างชาติต่างภาษาในวรรณกรรมของสุนทรภู่.” **ศิลปวัฒนธรรม**. ๘ , ๑๒
(ตุลาคม ๒๕๓๐) : ๑๐๑-๑๐๕.
- จี วิลเลียม สกินเนอร์. **สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**. แปลโดย พรรณี
นัตรพลรักษ์ และคณะ .กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทโรงพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๕.
- ชมพูนุท พงษ์ประยูร. **จิตรกรรมไทย**. พระนคร : กรมศิลปากร ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร , ๒๕๑๒.
- ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์. **ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทยและตำลึงษัตริย์
สุลัยมาน**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๑๗.
- น.ณ ปากน้ำ [นามแฝง] . **ศิลปกรรมในบางกอก**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, ๒๕๑๔.
- ประทีป ชุมพล. **ปรัชญาและแนวความคิดในจิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ ฯ :
คณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕.
- ปรีชา กาญจนาคม และ คณะ. **จิตรกรรมฝาผนังธนบุรี**. กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓.

ปิยะวดี สังขทัสน์. “การรับวัฒนธรรมตะวันตกสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่๑ – รัชกาลที่ ๔).” สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑.

ไพบุลย์ ช่างสุพรรณ. “สังคมไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.” สารนิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๓.

วอลเตอร์ เอฟ. เวลดา. แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ. แปลโดย นิจ ทองโสภิต . กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔.

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ. พระปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงเซียงจงเจริญ,
๒๕๑๕.

สันติ เล็กสุขุม. จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ ความคิดเปลี่ยนการแสดงออกก็เปลี่ยนตาม.
กรุงเทพฯ ฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๘.

สันติ เล็กสุขุม, กมล ฉายาวัดนะ. จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ ฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์,
๒๕๒๔.

เสมอชย์ พูลสุวรรณ. สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๒๔ . กรุงเทพฯ ฯ :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๓๕

แสงโสม เกษมศรี, วิมล พงศ์พัฒน์. ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๓
(พ.ศ. ๒๓๒๕-พ.ศ. ๒๓๕๔). กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๓.

สำนักพิมพ์เมืองโบราณ . วัดสุวรรณาราม. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๒๕.

_____ . พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ . กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๒๖.

_____ . วัดทองธรรมชาติ . กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๒๕.

อำนาจ เย็นสบาย. ประวัติศาสตร์ศิลปกรรมร่วมสมัยของรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ ฯ : กรมการ
ฝึกหัดครู, ๒๕๒๔.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-สกุล นางสาวหทัยวรรณ ช่างประดิษฐ์
- ที่อยู่ ๔๘/๖ ถนนจรัญสนิทวงศ์ แขวงบางขุนศรี เขตบางกอกน้อย
กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐
- ที่ทำงาน ธนาคารออมสินสำนักราชดำเนิน ๔๐ อาคาร ง. ถนนราชดำเนินกลาง
แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
- ประวัติการศึกษา
- พ.ศ. ๒๕๔๒ สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ ๒
วิชาเอก การจัดการทั่วไป จากมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จ
เจ้าพระยา
- พ.ศ. ๒๕๔๕ สำเร็จการศึกษาหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต วิชาเอกเทคโนโลยี
สารสนเทศธุรกิจ จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- พ.ศ. ๒๕๔๗ ศึกษาต่อระดับปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ประวัติการทำงาน
- พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๔๓ เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป สำนักวางแผนและพัฒนา มหาวิทยาลัย
ราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
- พ.ศ. ๒๕๔๓ - ปัจจุบัน พนักงานปฏิบัติการ ระดับ ๗ ธนาคารออมสินสำนักราชดำเนิน